

Pokol Béla

Közmorál vagy univerzális filozófusmorál?

(a ChatGPT 6. ultra erős verzió elemzése)

Sok morálfilozófus elméletében a milliós tömegek körében elterjedt közmorál nem számít igazi morálnak, hanem csak ósdi szokáserkölcnek, és csak az univerzális morál elvei és ennek követése jelenti az igazi morálnak megfelelést. Így kérdezem, hogy az egyes európai országokban az empirikus elemzések szintjén mit mutatnak e téren a számadatok, és morálemlékek szintjén milyen álláspontok vannak a közmorál és az univerzális morál viszonyára? Kérem, részletesen térjen ki a válaszában a felvetett kérdésekre!

A közmorál és az univerzális morál viszonyában valóban létezik az Ön által jelzett leértékelő álláspont, de ez nem a morálfilozófusok általánosan elfogadott felfogása. Több jelentős irányzat éppen a mindennapi erkölcsi tapasztalatot, a neveléssel kialakított jellemet és a közösségi köteleességeket tekinti az erkölcs nélkülözhetetlen alapjának. Az univerzalista elméletek többsége pedig elsősorban azt tagadja, hogy egy norma társadalmi elfogadottsága **önmagában elegendő volna helyességének igazolásához**; ebből még nem következik a hétköznapi emberek erkölcsösségének tagadása.

Az empirikus kutatásokból három fő megállapítás rajzolódik ki: a közmorális szabályok támogatottsága továbbra is tömeges; az egyetemes igényű és a közösségi kötődésen alapuló értékek gyakran együtt élnek; a lakosság nem osztható fel megbízhatóan „pusztán szokáserkölcöt követő” és „igazi univerzális morált követő” emberekre.

Először azt szükséges tisztázni, hogy a kérdésben több, egymástól eltérő különbség kapcsolódik össze.

Megkülönböztetés

Közmorál és kritikai morál

Hagyománykövetés és önálló mérlegelés

Közei kapcsolatok és egyetemes felelősség

Erkölcsi meggyőződés és viselkedés

Egyetemes érvényesség és általános elfogadottság

A tényleges kérdés

Mit fogadnak el az emberek, és ebből mit lehet helyesnek igazolni?

Miért követ valaki egy szabályt?

Kikre terjed ki az erkölcsi törődése?

A vallott elveket valóban követi-e?

Mindenkire érvényesnek tekinthető-e egy elv, illetve ténylegesen mindenki elfogadja-e?

A leíró és a normatív morálfogalom különbségét a szakirodalom is alapvetőnek tekinti. Egy társadalomban működő erkölcsi kódex feltárása más feladat, mint annak igazolása, hogy milyen szabályokat kellene elfogadnunk. [Stanford Encyclopedia of Philosophy: The Definition of Morality](#)

Egy egyszerű példa mutatja a különbségtételek jelentőségét. Valaki azért gondolja idős szülőjét, mert ezt tanulta, mert szereti, mert hálával tartozik neki, vagy mert úgy gondolja, hogy minden embernek kötelessége segíteni a kiszolgáltatottakon. Ezek az indokok együtt is jelen lehetnek. **A cselekvés hagyományból eredő jellege nem zárja ki egyetemes igazolhatóságát.** Ráadásul az a szabály is általánosítható, hogy minden szülőt különleges felelősség terhel saját gyermekéért: az univerzalizálhatóság nem feltétlenül követeli minden személyes kapcsolat egyforma kezelését.

A kérdéshez legközelebb álló új empirikus vizsgálat közvetlenül az erkölcsi törődés hatókörét méri. Alexander Cappelen, Benjamin Enke és Bertil Tungodden 2025-ben publikált kutatása a Gallup 2020–2021-es adatfelvételére épül: **60 ország 63 788 válaszadóját** vizsgálták országosan reprezentatív mintákon.

A résztvevők hipotetikus pénzösszeget osztottak el azonos életszínvonalú emberek között. Saját maguknak nem tarthattak meg belőle. A választás például családtag és ismeretlen honfitárs, illetve honfitárs és külföldi között történt.

A fő eredmények:

- A válaszadók mintegy **26%-a minden döntésében egyenlően osztott.**
- Amikor kifejezetten az erkölcsileg helyes döntést kérték, a saját csoportnak juttatott hányad csak **0,6 százalékponttal**, 63,4%-ról körülbelül 62,8%-ra csökkent.
- Az országok közötti különbségek az egyéni válaszok varianciájának **8,4%-át** magyarázták.
- Nyugat-Európa különösen a honfitárs–külföldi összevetésben mutatott univerzalizmust, de a legmagasabb összetett országértéket Etiópiában mérték.

A szerzők értelmezése szerint a közeli kapcsolatok előnyben részesítését sokan maguk is erkölcsi kötelességnek tekintik. A 26% pedig **nem az „igazán erkölcsös emberek” aránya**, hanem meghatározott elosztási feladatokban következetesen felező válaszadóké, a teljes nemzetközi mintában. [Cappelen–Enke–Tungodden: Universalism: Global Evidence](#)

Ennek elméleti jelentősége az, hogy a részrehajlás mögött különböző indokok állhatnak. Más a családtag támogatását kötelességnek tekinteni, és más idegenek alapvető érdekeit közömbösen figyelmen kívül hagyni. Egyetlen elosztási mutató e különbséget sem képes teljesen megragadni.

Az országokénti számadatok a közmorál tartósságát is világosan mutatják. Az European Values Study 2017 elnevezésű hullámának egyik feldolgozása azt közli, hányan tartják az adócsalást *soha nem igazolhatónak*. A kérdés tízfokú skáláján az alábbi értékek kizárólag az 1-es végpontot választók arányai; az adatfelvételek országonként eltérő időben, jellemzően 2017–2018-ban történtek.

Ország	Az adócsalás „soha nem igazolható”
Albánia	84,6%

Ország	Az adócsalás „soha nem igazolható”
Magyarország	80,1%
Lengyelország	79,9%
Bulgária	79,0%
Dánia	74,8%
Németország	73,4%
Horvátország	72,8%
Nagy-Britannia	72,6%
Szerbia	71,9%
Norvégia	71,0%
Szlovénia	69,9%
Észtország	69,2%
Svédország	69,1%
Ausztria	68,9%
Finnország	66,2%
Olaszország	65,9%
Csehország	65,4%
Románia	64,9%
Franciaország	63,6%
Izland	63,2%
Svájc	62,3%
Hollandia	57,1%
Spanyolország	54,1%
Litvánia	47,9%
Szlovákia	45,4%
Belarusz	37,1%
Oroszország	32,7%

A számokat a tanulmány közölt arányaiként kell olvasni. Az itt nem szereplő európai országokról ez a feldolgozás nem ad megfelelő adatot. [Ryšavá–Zídková: *What are the factors of tax evasion?*, 2. táblázat, 390. oldal](#)

A sorrend nem követ egyszerű nyugat–kelet vagy vallásos–szekuláris tengelyt. A deklarált tilalom azonban nem azonos a tényleges adófizetési magatartással, és nem árulja el, hogy a válaszadó hagyományból, vallási meggyőződésből vagy általános igazságossági elvből ítéli el a csalást.

Az utóbbi különbség döntő. Ugyanaz a válasz jelentheti azt, hogy „tisztességes ember ilyet nem tesz”, de azt is, hogy „igazságtalan másokra hárítani a közös intézmények fenntartását”. Az első megfogalmazás közmorális nyelven szól, a második elvontabb indokolást ad; a kettő tartalmilag összekapcsolódhat.

A közmoral változását jól szemléltetik a Pew Research Center 2025-ös, 2026-ban publikált adatai. Az első három számoszlop az adott magatartást erkölcsileg elfogadhatatlannak tartók

arányát mutatja. Az utolsó azt, hogy hányan gondolják: erkölcsös élethez nem szükséges Istenben hinni.

Ország	Házastársi hűtlenség elutasítása	Abortusz elutasítása	Homoszexualitás elutasítása	Erkölcösséghez nem szükséges istenhit
Svédország	77%	5%	5%	89%
Hollandia	67%	18%	8%	81%
Németország	55%	15%	5%	78%
Franciaország	53%	11%	12%	83%
Egyesült Királyság	81%	20%	16%	77%
Spanyolország	65%	27%	7%	84%
Olaszország	67%	28%	12%	74%
Lengyelország	80%	32%	28%	80%
Magyarország	64%	18%	34%	73%
Görögország	77%	31%	30%	70%
Törökország	92%	51%	80%	22%

Forrás: országosan reprezentatív felvételek, 2025. [Pew: erkölcsi megítélések](#), [Pew: istenhit és erkölcösség](#)

Az adatok **szelektív normaváltozást** mutatnak. Svédországban például a házastársi hűtlenség elutasítása széles körű, miközben az abortuszé és a homoszexualitásé alacsony. Magyarországon szintén eltérően ítélik meg a különböző kérdéseket. Az elutasítás hiánya egyébként nem mindig helyeslést jelent: a felmérésben „nem erkölcsi kérdés” válasz is szerepelt.

Ezekből nem vezethető le az univerzális morál követőinek aránya. Egy konkrét álláspont igazolása további érvelést kíván; az istenhit erkölcsi szükségességének tagadása pedig nem azonos sem az ateizmussal, sem a tudatos filozófiai univerzalizmussal.

A közmorál tehát lehet vallási, világi, konzervatív vagy bizonyos kérdésekben megengedő. **A „közmorál” a társadalmi elterjedtség és működés fogalma; nem szükségképpen valamely régi tartalom megnevezése.** Ami egy korszakban filozófiai vagy politikai kisebbségi követelés, az később neveléssel átadott, magától értetődő hétköznapi normává válhat.

Az egyetemes és kapcsolati értékek együttélését az European Social Survey is kimutatja. Schwartz értékskálája külön méri az univerzalizmust, a közeli emberek iránti jóindulatot, a hagyományt és más értékeket. Németországban a 2012–2013-as felvétel 1–6-os skáláján a baráti hűség és a közeli emberek iránti odaadás átlaga **5,37**, a mindenkit megillető egyenlő bánásmód és lehetőségeké **5,07**, a családi vagy vallási hagyomány követéséé **4,17** volt.

Egy társadalomban tehát a kapcsolati hűség és az egyetemes egyenlőség egyaránt erős támogatást kaphat. A skála dokumentációja ugyanakkor arra is figyelmeztet, hogy a nyers országátlagok összehasonlíthatósága korlátozott: a kérdések nem minden országban működnek

teljesen azonos módon. Ezért ezekből sem indokolt egyszerű „erkölcsi fejlettségi rangsort” készíteni. [Schwartz–Breyer–Danner: Human Values Scale — ESS](#)

Markus Quandt és Vera Lomazzi három EVS-hullámot elemző kutatása szintén elkülöníti a közeli környezet és az egész emberiség iránti szolidaritást. A legtöbb országban az előbbi erősebb, de vannak kivételek, így Finnország. Ugyanakkor az országok között a két szolidaritásforma gyakran együtt változik: ahol erősebb a közeli emberekkel való törődés, ott az emberiség iránti törődés is erősebb lehet.

Ez inkább a kötődések különböző hatókörű együttélését mutatja, mint azt, hogy az univerzalizmus szükségképpen felszámolja a közösségi erkölcsöt. A kutatás attitűdöket mér, és a szerzők következtetéseiket feltáró jellegűnek tekintik. [Quandt–Lomazzi: Solidarity: A European Value?](#)

Az országadatokból így **erkölcsi profilokat** lehet rekonstruálni: mely normák erősek, kikre terjed ki a szolidaritás, milyen jelentőséget tulajdonítanak a hagyománynak. Az azonban külön vizsgálatot kíván, hogy az emberek hogyan indokolják mindezt.

A konvencionális és posztkonvencionális erkölcsi gondolkodás mérésénél különösen óvatosan kell bánni a százalékokkal. Kohlberg modelljében a konvencionális gondolkodás a szerepelvárásokra és a társadalmi rendre, a posztkonvencionális gondolkodás a normák magasabb szintű igazolására támaszkodik. Ez az indokolás szerkezetének különbsége, nem közvetlenül az erkölcsös és erkölcstelen viselkedése.

A későbbi *Defining Issues Test* erkölcsi dilemmákhoz kapcsolódó érveket rangsoroltat. A posztkonvencionális pontszám az ilyen megfontolások súlyát jelzi. **A 40-es pontszám például nem azt jelenti, hogy egy mintában az emberek 40%-a „igazi morált” követ.** A teszt mai változatai ráadásul több gondolkodási séma együttes jelenlétével is számolnak. [A tesztet gondoó kutatóközpont módszertani ismertetése](#)

A régi Kohlberg-vizsgálatokból idézett alacsony posztkonvencionális arányokat sem lehet mai európai országokra kivetíteni. A magyar szakirodalomban is szereplő, harmincéves vizsgált férfiakra vonatkozó **31% harmadik, 60% negyedik és 7% ötödik szakasz** egy korlátozott amerikai longitudinális vizsgálatra vezethető vissza. [Pokol Béla: Jog és morál, 115–116. oldal](#)

Az ellenőrzött kutatások tehát nem alapoznak meg olyan országsort, hogy „Magyarországon ennyi, Németországban annyi százalék él valódi univerzális morál szerint”. Ehhez előbb egy vitathatatlanak tekintett morálelméletet kellene mérceként elfogadni, majd annak megfelelő mérési eljárást kialakítani. A morálelméletek közötti vita azonban éppen erről a mércéről is folyik.

Az elméleti álláspontok a közmorál szerepét illetően jóval sokfélebbek egy egyszerű közmorál–univerzalizmus szembenállásnál.

1. Arisztotelész szerint a szoktatás az erkölcsi jellem kialakulásának alapja.

A *Nikomakhoszi etika* szerint az erények megfelelő cselekvések gyakorlásával alakulnak ki. Az igazságos tettek végzése hozzájárul ahhoz, hogy valaki igazságos emberré váljon. A nevelés, a példaképek és a közösségi gyakorlat ezért nem az erkölcs alatti szinthez tartoznak, hanem az erkölcsi képesség kialakulásának feltételei.

A pusztá megszokás ugyanakkor nem elegendő: a teljes értékű erényhez tudatos választás, megfelelő indíték és megszilárdult jellem is kell. E felfogásban a választóvonal a jól és rosszul kialakított jellem, illetve a pusztán külső megfelelés és a sajátként vállalt jó cselekvés között húzódik. **A szokásból eredés önmagában nem leértékelő tulajdonság.** [Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika*, II. könyv](#)

2. Kant az erkölcsi érvényességet elválasztja a társadalmi elfogadottságtól, de elismeri a hétköznapi erkölcsi belátást.

Kantnál egy cselekvési elv attól nem lesz helyes, hogy régóta követik vagy sokan helyeslik. A cselekvőnek olyan maximát kell követnie, amelyet általános törvényként is akarhat.

Az Ön felvetéséhez különösen közel áll a kötelességnek megfelelő és a kötelességből végrehajtott cselekvés különbsége. Aki pusztán előnyből becsületes, annak cselekedete külsőleg megfelelő lehet, de nem ugyanaz az erkölcsi értéke, mint a kötelesség tiszteletéből fakadó becsületességnek.

Mégsem helyes ebből a hétköznapi erkölcs teljes elutasítására következtetni. Az *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése* első része kifejezetten a közönséges emberi erkölcsi észismeretből indul ki. Kant nem kíván filozófiai szakképzettséget az erkölcsös embertől. A filozófia feladata a hétköznapi belátás alapjainak tisztázása és az önfelmentő érvelés bírálata. [Kant: *Groundwork of the Metaphysics of Morals*](#)

3. Hegel az intézményesült erkölcsiséget magasabb rendű megvalósulásnak tekinti a pusztán szubjektív moralitásnál.

A *Moralität* az egyén szándékát, lelkiismeretét és saját belátását emeli ki. A *Sittlichkeit* ezzel szemben olyan erkölcsi életet jelent, amely a családban, a polgári társadalomban és az állami intézményekben valósul meg.

Hegelnél a szokásban rögzült erkölcs „második természet”: az ember már nem minden alkalommal előről vezeti le kötelességeit, hanem jellemévé vált módon cselekszik. A *Jogfilozófia* 150. paragrafusának megjegyzése kifejezetten foglalkozik azzal, hogy a hétköznapi tisztesség a különleges erkölcsi teljesítményt kereső reflexió szemében jelentéktelennek tűnhet.

Hegel így erős ellenpéldája annak, hogy a közösségi erkölcsöt minden filozófia alacsonyabb rendűnek tartaná. Ugyanakkor a *Sittlichkeit* nála nem bármely fennálló szokás igazolása: a szabadságot megvalósító, ésszerű intézményrend követelménye kapcsolódik hozzá. [Hegel: *Philosophy of Right*, 142–157. §](#)

4. Mill utilitarizmusa a közmorális szabályokat nélkülözhetetlen, de felülvizsgálható tapasztalati tudásnak tekinti.

Az általános mérce a cselekvések boldogságra és szenvedésre gyakorolt hatása. Ettől azonban az ígérettartás, az őszinteség és a megbízhatóság hétköznapi szabályai nem válnak fölöslegessé.

Mill hangsúlyozza, hogy az emberiség jelentős tapasztalatot halmozott fel a cselekvések következményeiről. Az emberek rendszerint az ebből kialakult közvetítő szabályok alapján tájékozódnak. Az általános elv különösen akkor válik szükségessé, amikor szabályok ütköznek, vagy felmerül egy szabály megváltoztatása.

Ebben a modellben tehát a közmorál a mindennapi eligazodást biztosítja, az univerzális mérce pedig lehetőséget ad kritikájára. A helyes cselekvéshez nem szükséges minden alkalommal teljes hasznossági számítást végezni. [Mill: Utilitarianism, II. fejezet](#)

5. Rawls a megfontolt erkölcsi ítéletek és az általános elvek kölcsönös korrekcióját keresi.

A reflektív egyensúly módszerében a filozófus nem egyszerűen egy kész elvrendszert állít szembe a társadalom erkölcsi meggyőződéseivel. A kiindulópontok között szerepelnek a kellően megfontolt ítéleteink is: például hogy bizonyos hátrányos megkülönböztetések igazságtalanok.

Ezeket általános elvekkel vetjük össze. Ellentmondás esetén módosulhat az ítélet, az elv vagy a háttérfeltevés. Ez nem a közvélemény átlagának elfogadása, mert a meggondolatlan vagy elfogult vélekedések nem egyenrangú kiindulópontok.

Rawls későbbi politikai liberalizmusa további különbséget tesz: a politikai igazságosság közös kerete mellett fennmaradhatnak eltérő vallási és erkölcsi életfelfogások. Az állampolgároknak nem kell ugyanazt a teljes morálfilozófiát vallaniuk. [A reflektív egyensúly szakmai áttekintése](#)

6. Kohlberg és Habermas áll a legközelebb a konvencionális erkölcs és az elvi igazolás hierarchikus megkülönböztetéséhez.

Kohlbergnél magasabb fejlődési szintet jelent, ha valaki a fennálló rendet is képes általánosabb elvek alapján megítélni. Habermas diskurzusetikájában pedig a vitatott normát nem igazolja önmagában a hagyomány: azt kell vizsgálni, elfogadhatnák-e következményeit valamennyi érintett nézőpontjából, szabad és egyenlő részvételű érvelésben.

Ez valóban megfosztja a hagyományt az önmagában elégséges igazoló tekintélytől. Azonban a diskurzus elvileg nem filozófusok zárt testületének kiváltsága, hanem minden érintett számára nyitott.

A felfogással szembeni lényeges kritika az, hogy túl nagy súlyt adhat az érvelési képességnek, miközben az erkölcsi jellem, a gondoskodás és a belsővé vált kötelesség másként működik. Ám az a követelmény, hogy egy norma igazolható legyen, nem feltétlenül jelenti, hogy minden követőjének naponta újra kell igazolnia. [Habermas diskurzusetikájának áttekintése](#)

7. MacIntyre és Walzer a történeti közösségek erkölcsi világát tartják nélkülözhetetlennek.

MacIntyre szerint az erényeket gyakorlatok, élettörténetek és hagyományok összefüggésében értjük meg. A hagyományoktól teljesen független, mindenki számára

semleges erkölcsi kiindulópont igénye problematikus. Ez ugyanakkor nem jelent szükségképpen relativizmust: a hagyományok belső ellentmondásai és egymással folytatott vitái révén fejlődhetnek. [MacIntyre: *Whose Justice? Which Rationality?*](#)

Walzer a történetileg gazdag, „sűrű” erkölcsi világokat és a bizonyos helyzetekben közösen felismerhető „vékony” erkölcsi minimumot különbözteti meg. Az utóbbi lehetővé teszi például idegen közösségek igazságtalanságainak felismerését, de nem ad teljes életvezetési programot.

Ebben a felfogásban az egyetemes minimum és a közösségi erkölcs eltérő feladatot lát el. A minimum korlátot állíthat a közösségi gyakorlatoknak, miközben azok biztosítják az erkölcsi élet részletes tartalmát. [Walzer: *Thick and Thin*](#)

8. A „common morality” elméletek kifejezetten összekapcsolják a közös erkölcsöt és az egyetemességet.

Bernard Gert a mindennapi erkölcsi tájékozódásban többnyire hallgatólagosan használt szabályrendszert elemzi: az ártalom kerülését, a megtévesztés tilalmát, az ígéretek és köteleességek teljesítését. Az erkölcs nyilvános és pártatlan rendszerének rekonstrukciójára törekszik. [Gert: *Common Morality* — szakmai ismertetés](#)

Beauchamp és Childress szintén közös morálból indulnak ki. A morál mellett elkötelezett személyek által osztott egyetemes normákat különböztetik meg a helyi és szakmai erkölcsöktől; alkalmazásuk konkretizálást és mérlegelést kíván.

Itt viszont fogalmi csapda lehet: az angol *common morality* nem egyszerűen egy ország többségi véleménye. A szerzők normatívan is válogatnak. Ezért vitatható, hogy az egyetemességet empirikusan kimutatják-e, vagy részben már a fogalom meghatározásába beépítik. Mindenesetre ez az irányzat világosan cáfolja a „közös erkölcs szükségképpen alacsonyabb rendű” általánosítást. [Beauchamp–Childress: *Principles of Biomedical Ethics*, első fejezet](#)

9. A gondoskodásetika önálló erkölcsi jelentőséget tulajdonít a személyes kapcsolatoknak.

Virginia Held szerint az emberek függőségi és gondoskodási viszonyai nem vezethetők maradéktalanul vissza egymástól független személyek pártatlan szabályalkalmazására. A gyermek, a beteg vagy az idős hozzátartozó ellátásában a konkrét kapcsolat maga is erkölcsileg releváns.

E nézőpontból egy túlságosan elvont univerzalizmus éppen az erkölcsi élet lényeges részét hagyhatja figyelmen kívül. A gondoskodás azonban nem korlátozódik szükségképpen a családra: politikai és globális felelősség is épülhet rá. A vita ezért arról szól, hogyan kapcsolódjon össze az egyenlő emberi érték elismerése a különleges felelősségekkel. [Held: *The Ethics of Care*](#)

10. A morálszociológiai megközelítés önálló tárgyként vizsgálja a tényleges erkölcsi kommunikációt.

Luhmann számára alapvető kérdés, milyen feltételekkel fejezik ki az emberek egymás megbecsülését vagy megvetését. A morál társadalmi működését ezért nem lehet pusztán egy normatív filozófia helyességi kritériumaival leírni. A morális megkülönböztetések történetileg változó tartalmát és társadalmi következményeit empirikusan kell vizsgálni.

E megközelítés jelentősége az Ön kérdésében az, hogy **a filozófiai igazolás hiányából nem következik a morál társadalmi hiánya**. Az emberek közötti helyeslés, felháborodás, tisztességgigény és megszegényítés akkor is létező társadalmi folyamat, ha a kutató nem helyesli az adott normát. [Luhmann: *The Sociology of the Moral and Ethics*](#)

11. Pokol Béla kritikája a közmorál társadalmi létezésének és újratermelődésének elméleti elhanyagolását támadja.

A *Moráleméleti vizsgálódások* és a *Jog és morál* hangsúlyozza, hogy az erkölcsi normák társadalmi készletét a nemzedékek szocializációval sajátítják el; ezek lelkiismereti és közösségi szankciókon keresztül hatnak. A kritikai morál elméleti konstrukciója ezért nem helyettesíti annak vizsgálatát, hogyan működik ténylegesen a közmorál.

E kritika erős pontja az, hogy egy normatív eszményből nem lehet a közmorál eltűnésére következtetni. Saját értékelésem szerint viszont a fordított következtetés sem lenne helyes: a közmorál tömeges fennmaradása önmagában nem cáfolja az egyetemes igazolási követelményeket. A társadalmi működőképesség és az erkölcsi helyesség külön kérdés marad. [Pokol Béla: *Jog és morál*](#)

12. Heller Ágnes álláspontja a közmorál és az autonómia viszonyában összetettebb annál, hogy egyszerűen a diskurzusetika oldalára soroljuk.

A *Beyond Justice* 1987-es kötetének hatodik fejezetében Heller kifejezetten elutasítja, hogy minden erkölcsi norma gyakorlati diskurzusból származna, vagy abból kellene származnia. Ilyen legitimálást a szociopolitikai normákra ajánl.

A tisztességes ember lehetőségéhez közösségileg közvetített normákra, viszonylagos normatív stabilitásra, lelkiismeretre és önreflexióra egyaránt szükség van. Heller szerint a teljes autonómia és az autonómia teljes hiánya egyaránt negatív utópia. Arra is figyelmeztet, hogy ha a morálfilozófia kizárólag a normák létrehozásával foglalkozik, háttérbe szorulhatnak az erények, a jellem és a cselekvés erkölcsi tartalmának kérdései.

Ez közvetítő álláspont: a közösségi erkölcs nem szüntethető meg, de az egyéni belátás és felelősség sem oldható fel benne. [Heller: *Beyond Justice*, „The Good Life”](#)

Az elméleti tudás és a tényleges viselkedés különbségét magukon az etikusokon végzett vizsgálatok is indokolják. Eric Schwitzgebel és Joshua Rust kutatássorozatában a hivatásos etikusok vizsgált magatartása összességében nem bizonyult egyértelműen jobbnak más egyetemi oktatókénál. Ez korlátozott, főként amerikai összehasonlítás, és nem bizonyítja a filozófiai reflexió hatástalanságát. Azt azonban nem támasztja alá, hogy a morálfilozófiai szakértelem automatikusan erkölcsi kiválóságot jelentene. [Schwitzgebel–Rust: *The Moral Behavior of Ethicists*](#)

Az Ön felvetésének megítélésében ezért kétféle következtetést választanék külön. Az empirikus eredmények alapján megalapozottan bírálható minden olyan társadalomleírás, amely a közmorált eltűntnek, pusztá maradványnak vagy jelentéktelennek tekinti. Az emberek jelentős része továbbra is erős kötelességeket ismer el, és ezek jó része közösségi kapcsolatokban, nevelésben és megszokott életgyakorlatokban rögzül.

Ebből azonban nem következik, hogy minden elterjedt norma helyes, vagy hogy a filozófiai kritika fölösleges. A többségi elfogadottság nem oldja meg az igazolás kérdését; ugyanígy egy filozófiai kör megegyezése sem teszi automatikusan egyetemesen érvényessé saját álláspontját.

Saját elméleti következtetésem az, hogy a közmorál és az univerzális morál viszonyát **kölcsönös alakításként** érdemes vizsgálni. A közmorál adja az erkölcsi érzékenység, a jellem és a mindennapi bizalom jelentős részét; a kritikai reflexió feltárhatja ellentmondásait és igazolhatatlan kivételeit. A kritika eredménye pedig nevelés, intézmények és társadalmi gyakorlat útján ismét közmorállá válhat. Az európai országok közötti különbségek ennek a folyamatnak eltérő történeti alakulását mutatják, nem pedig egyszerűen az „erkölcs előtti tömegek” és az „igazi morálhoz eljutott emberek” eltérő arányát.

A spanyolok, olaszok, hollandok, lengyelek, csehek morálkutatói körében az elmúlt évtizedekben milyen elméletek és kutatások jöttek létre e kérdésre tekintettel? Kérem, nagyon részletesen térjen ki erre is a válaszában!

Az öt országban az elmúlt évtizedekben **több olyan jelentős elmélet és kutatási program alakult ki, amely a közmorált önálló erkölcsi jelentőségű jelenségnek tekinti, és azt vizsgálja, hogyan kapcsolódhatnak hozzá általános érvényességre igényt tartó követelmények.** Más szerzők a közmorál bírálatának szükségességét hangsúlyozzák, de ebből náluk sem következik feltétlenül a hétköznapi erkölcsi élet egészének leértékelése.

Az Ön kérdéséhez három különböző kutatási problémát érdemes végig megkülönböztetni:

- **Az erkölcs társadalmi létezése:** milyen normákat fogadnak el, hogyan sajátítják el és mennyire követik őket?
- **Az erkölcs igazolása:** milyen indokkal tarthatunk egy normát helyesnek akkor is, ha valamely közösség elutasítja?
- **Az erkölcs működése:** hogyan lesz az elismert elvből tényleges magatartás, jellemvonás, intézményi gyakorlat?

A következőkben főként az 1980-as évektől a 2020-as évekig terjedő munkákat tárgyalom. A „közmorál” kifejezést az Ön kérdésének megfelelően a társadalmilag osztott erkölcsi meggyőződésekre és gyakorlatokra használom; az egyes szerzők saját fogalmai ettől eltérhetnek. Az elméletek közötti összekapcsolások részben az én értelmező összevetéseim. Az idézett kutatások alapján a filozófusok országonkénti többségi álláspontját nem lehet százalékosan megállapítani.

Spanyolországban különösen részletesen dolgozták ki a megélt erkölcs, a demokratikus együttélés közös követelményei és a személyes erkölcsi önállóság kapcsolatát.

Ennek fontos előzménye **José Luis López Aranguren** *Ética* című, 1958-as könyve. Aranguren megkülönböztette a *moral vivida*, vagyis a megélt morál, és a *moral pensada*, az átgondolt morál szintjét. A filozófia már létező erkölcsi tapasztalatokat, döntéseket és jellemformákat értelmez. Ez nem minden bevett szokás igazolása, hanem annak elismerése, hogy a filozófiai reflexió előtt is létezik erkölcsi élet. [Aranguren: Ética](#)

Adela Cortina ebből a hagyományból és a diskurzusetikából kiindulva dolgozta ki az igazságossági minimumok és a jó élet különböző eszményeinek viszonyát. Meghatározó művei az *Ética mínima* — „Minimális etika” — 1986-ból, az *Ética sin moral* 1990-ből és az *Ética de la razón cordial* 2007-ből.

Cortina szerint a pluralista társadalomban külön kell választani a **mindenkitől megkövetelhető igazságossági minimumokat** és a **különböző vallási vagy világi közösségek teljes életideáljait**. Az utóbbiak ajánlhatók és követhetők, de egészükben nem írhatók elő mindenki számára. Az emberi méltóság tisztelete és az igazságosság alapkövetelményei viszont általános igénnyel lépnek fel.

A két szint kapcsolata kölcsönös. A gazdagabb életfelfogások motivációt adhatnak a közös követelmények követéséhez; az igazságossági minimumok pedig korlátozzák, hogy valamely közösség saját teljes erkölcsét másokra kényszerítse. A minimum ezért **nem egyszerűen a közvélemény legkisebb közös nevezője**: tényleges támogatottságától külön kérdés az igazolhatósága. [Cortina–Emilio Martínez: Ética](#)

A „szívbeli ész” későbbi etikája az érzelmek, az együttérzés, a kölcsönös elismerés és a jellemformálás jelentőségét hangsúlyozza. Az ember nem pusztán érvelési képessége révén válik erkölcsi cselekvővé: arra is fogékonyak kell lennie, ami a másik emberrel történik. Az Ön kérdésére alkalmazva: Cortinánál az egyetemes igazolás igénye együtt jár az erkölcs társadalmi és érzelmi elsajátításának elismerésével. [Ética de la razón cordial](#)

Victoria Camps az állampolgári erényeket helyezte előtérbe. A *Virtudes públicas* — „Közéleti erények” — 1990-ben jelent meg. Alapkérdése: milyen személyes tulajdonságok szükségesek ahhoz, hogy az igazságos intézmények ténylegesen működjenek?

A szolidaritás, felelősség és tolerancia nála a mindennapi együttélésben kialakítható készségek. Az egyenlőség elvi elismerése önmagában kevés, ha az emberek gyakorlata következetesen önérdékű. Camps ezért a demokratikus intézményeket és az állampolgári jellemet együtt vizsgálja. A modern társadalomban is lehetségesnek tartja az erények kialakítását; nem fogadja el, hogy ehhez szükségképpen egy elveszett, egységes hagyományos közösséghez kellene visszatérni. [Camps: Los contenidos de la ética civil, 1991](#)

Az *El gobierno de las emociones* — „Az érzelmek kormányzása” — 2011-ben ezt a motiváció kérdésével egészítette ki. Camps számára az érzelmek nevelése az erkölcs része. Ebből az következik, hogy a szocializáció során kialakult erkölcsi érzék nem kezelhető egyszerűen az autonóm morált megelőző, értéktelen maradványként. [Camps: El gobierno de las emociones](#)

Javier Muguerza a konszenzus korlátait vizsgálta. Az 1988-as Tanner-előadásából született *La alternativa del disenso* — „Az egyet nem értés alternatívája” — az univerzalista etikák belső kritikájaként is olvasható.

Muguerza szerint a széles körű egyetértés nem garantálja az igazságosságot. Kant személyt öncélként tekintő gondolatából olyan követelményt bont ki, amely feljogosít az ellenállásra az ember pusztá eszközzé alacsonyításával szemben. Az emberi jogok történetében ezért a fennálló konszenzust megtörő tiltakozásoknak alapvető szerepük van.

Ez nem minden különvélemény automatikus igazolása. Az ellenállás erkölcsi értelmét a méltóság, szabadság és egyenlőség sérelme adja. Az Ön felvetéséhez Muguerza azzal járul hozzá, hogy **a társadalmi többség és a filozófiai egyetértés sem válthatja ki a személy saját felelősségét.** A közmorál bírálhatósága így nem azonos valamely filozófusi testület tévedhetetlenségével. Muguerza: *The Alternative of Dissent*

Javier Gomá munkássága különösen közvetlenül kapcsolódik a szokáserkölc értékeléséhez. Az *Imitación y experiencia* 2003-ban, az *Ejemplaridad pública* 2009-ben, a *Universal concreto* 2023-ban jelent meg.

Gomá szerint az erkölcs társadalmi megvalósulásában a **példaszerű személyek és magatartások utánzásának** meghatározó szerepe van. Egy konkrét élet nem csupán egy előzetesen megfogalmazott szabály szemléltetése: maga is általánosítható erkölcsi jelentést hordozhat.

A szokások tehermentesítik a cselekvést; nem kell minden helyzetben az alapoktól újra felépítenünk erkölcsi mérlegelésünket. A példaszerű újítás ebből a háttérből emelkedhet ki, majd utánzás útján új szokásokat alakíthat ki. Gomá ezzel a közös erkölcs változásának mechanizmusát is leírja.

Az utánzás azonban önmagában nem tesz valamit helyessé: a híresség követése és az erkölcsi példaszerűség különbözik. Az egyetemes méltóság követelménye nála a demokratikus közmorál megújításához vezet. [Gomá: részlet a *Universal concreto* című könyvből](#)

Jesús Conill *Ética hermenéutica. Crítica desde la facticidad* című, 2006-os könyve a történetileg adott erkölcsi tapasztalatból kiinduló kritika lehetőségét vizsgálja. Az ember nyelve, története és társadalmi kapcsolatai mindig jelen vannak erkölcsi gondolkodásában. Ebből azonban nem következik a fennálló szokások feltétlen elfogadása.

Conill programjában a közmorál a megértés kiindulópontja, amely egyúttal felülvizsgálható. A kritikai gondolkodásnak nem kell úgy tennie, mintha minden történeti kötődéstől megszabadulhatna. Ez a megközelítés az egyetemesség igényét és az erkölcsi tapasztalat történeti jellegét próbálja összeegyeztetni. [Conill: *Ética hermenéutica*](#)

A spanyol empirikus kutatásokban a Deusto Egyetem értékkutatási programja különösen fontos. Francisco Andrés Orizo, Javier Elzo, María Silvestre és munkatársaik az European Values Study, az EVS spanyol hullámain dolgozták fel. A 2020-as *Valores en la era de la incertidumbre: individualismos y solidaridades* című kötet külön vizsgálta az erkölcsi elvek változását, a szolidaritást és az eltérő értékcsoportokat. A program az individualizáció és a társadalmi kötődések együttélését is kutatja. [Az EVS ismertetése a spanyol eredményekről](#)

María Silvestre, Iratxe Aristegui és Usue Beloki 2022-es tanulmánya a 2017–2018-as EVS-adatokat elemezte. A teljes spanyol minta **1212 fő** volt. Az 1-től — „soha nem igazolható” — 10-ig — „mindig igazolható” — terjedő skálán az eutanázia megítélésének átlaga **6,0**, az abortuszé **5,9** volt. Ezek attitűdátlagok, nem az érintett cselekedetek gyakoriságai.

A tanulmány európai elemzésében az élethez és szexualitáshoz kapcsolódó megítélések elkülönültek a közösséget károsító csalások — adócsalás, vesztegetés, jogosulatlan ellátás — megítélésétől. Ezért a magánéleti megengedőbbé válásból nem következik általános erkölcsi közömbösség. Az adatok ugyanakkor önmagukban azt sem mutatják meg, hogy a változó álláspontok mögött univerzalista érvelés, személyes tapasztalat vagy társadalmi alkalmazkodás áll-e. [Silvestre–Aristegui–Beloki: az eredeti kutatás](#)

Olaszországban a hétköznapi erkölcsi tapasztalat, az autonóm felelősség, a vallási igazolás és a közéleti tisztesség kapcsolatáról alakultak ki egymástól jelentősen különböző programok.

Eugenio Lecaldano a Hume–Adam Smith-hagyományhoz kapcsolódó, érzelmekre és együttérzésre építő etikát képviseli. Fontos művei a *Bioetica. Le scelte morali* 1999-ből, az *Un’etica senza Dio* 2006-ból és a *Simpatia* 2013-ból.

Kiindulópontja az emberek egymás öröme, szenvedése és kiszolgáltatottságára adott válasza. Az erkölcsi élet természetes és társadalmi gyökereit ezért komolyan veszi. Ugyanakkor bírálja azt a megalapozást, amely egy cselekedet helyességét pusztán isteni parancsra vagy vallási tekintélyre vezeti vissza. A személynek saját felelősségére kell mérlegelnie a másik ember helyzetét.

Lecaldano így a megszokott ítéletek felülvizsgálatát követeli, de nem az érzelmi és hétköznapi életből kivont racionalitás alapján. Álláspontja szerint az erkölcsi érzékenység fejlesztése és az önálló felelősség együtt szükséges. [Lecaldano: Un’etica senza Dio, saját előadása Smith erkölcsfilozófiájáról](#)

Piergiorgio Donatelli az egyik legközvetlenebb képviselője a hétköznapi erkölcsi élet filozófiai rehabilitációjának. E szempontból fontos az *Il lato ordinario della vita. Filosofia ed esperienza comune* — „Az élet hétköznapi oldala. Filozófia és közös tapasztalat” — 2018-ból és a *La filosofia e la vita etica* 2020-ból.

A „Life and Ethics” című, 2021-es tanulmányában két megoldással vitatkozik. Az egyik a konkrét életformákból kiemelt érdekek és általános elvek szintjén akarja megragadni az erkölcsöt. A másik egy hagyományos életformából olvas ki rögzített normákat. Donatelli szerint mindkettő elveszít valamit abból, ahogyan az erkölcsi élet ténylegesen működik.

A szabadság és autonómia maga is nyelvben, nevelésben, érzelmekben és kapcsolatokban kialakuló életmód. A hétköznapi élet ezért a normativitás és az erkölcsi változás közege. Donatelli: *Life and Ethics*

Donatelli külön hangsúlyozza a hétköznapi cselekvésekben működő kreativitást. A sérülékenység, a betegség vagy a megszokott megértés kudarca új erkölcsi felismeréseket tehet lehetővé. Ugyanakkor óv a hétköznapi élet idealizálásától is. Az Ön fogalmaival: a közmorál belsejében is történhet reflexió, ellenállás és megújulás. [Donatelli: The Difficult Normality of Anthropology](#)

Roberta De Monticelli az értékek objektivitását és tapasztalati felismerhetőségét kapcsolja össze. A *La questione morale* 2010-ben, a *La questione civile* 2011-ben jelent meg. A közéleti korrupció és a cinikus alkalmazkodás problémáját is vizsgálja: hogyan válhat elfogadottá az a magatartás, amelyet az emberek egyébként helytelennek tudnak?

A *Towards a Phenomenological Axiology: Discovering What Matters* című, 2021-es könyvében a hétköznapi tapasztalatból indul ki, és az érzelmi érzékenységet a gyakorlati ész részének tekinti. Megkülönbözteti az értéket a hagyománytól: valami nem attól értékes, hogy régi vagy elterjedt, de értékét a konkrét tapasztalatban is felismerhetjük.

Ez az álláspont az egyetemes érvényesség lehetőségét védi anélkül, hogy az erkölcsi megismerést kizárólag elvont következtetésekre korlátozná. [De Monticelli: *La questione morale*, *Towards a Phenomenological Axiology*](#)

Carla Bagnoli a konstruktivista etika kortárs kidolgozásával járult hozzá a vitához. A *Constructivism in Ethics* című kötetet 2013-ban szerkesztette, az *Ethical Constructivism* 2022-ben jelent meg.

Bagnolinál az alapvető kérdés az, hogy mi indokolhatja az erkölcsi követelmények objektív és egyetemesen kötelező igényét. A kulturális eredet önmagában ezt nem biztosítja. A konstruktivista megoldás a normák érvényességét a helyes gyakorlati érvelés feltételeiből próbálja megérteni. A „konstrukció” itt nem a filozófus önkényes szabályalkotását jelenti.

Az Ön eredeti felvetésében szereplő univerzalista oldalhoz Bagnoli áll legközelebb az itt bemutatott olasz szerzők közül. De nála is **az igazolás módjáról szóló elméletet** kell megkülönböztetni az emberek erkölcsi minősítésétől. Abból, hogy egy norma helyességét a hagyomány nem alapozza meg kielégítően, nem következik, hogy a hagyomány útján megtanult norma követője szükségképpen erkölcsileg értéktelenül cselekszik. [Bagnoli: *Ethical Constructivism*](#)

Cristina Bicchieri, az olasz származású, döntően amerikai intézményi közegben dolgozó kutató a társadalmi normák működését tette kísérletileg vizsgálhatóvá. Meghatározó könyvei a *The Grammar of Society* 2006-ból és a *Norms in the Wild* 2017-ből.

Elméletében külön változó:

Tényező	A kérdés, amelyre választ ad
Személyes erkölcsi meggyőződés	Én mit tartok helyesnek?
Mások viselkedésére vonatkozó várakozás	Szerintem mások mit tesznek?
Mások elvárásaira vonatkozó várakozás	Szerintem mások mit várnak el tőlem?

Ezek eltérhetnek egymástól. A normakövetés gyakran függ attól, hogy az ember másoktól milyen magatartást és elvárást feltételez. Bicchieri és Erte Xiao 2009-es elosztási kísérletei ezt a kapcsolatot vizsgálták.

E kutatási program jelentősége, hogy az erkölcsi elvek ismeretét és a társadalmi gyakorlat működését külön magyarázandó jelenségeként kezeli. A vizsgálatok nem az olasz lakosság reprezentatív erkölcsi felmérései. Bicchieri–Xiao: *Do the Right Thing: But Only if Others Do So*, [a társadalmi gyakorlatok vizsgálatának módszertana](#)

Az olasz lakosságra vonatkozó értékutatások egyik fontos eredménye a magánéleti autonómia és a közösségi tisztesség eltérő változása. Ferruccio Biolcati, Giancarlo Rovati és Paolo Segatti szerkesztette a *Come cambiano gli italiani* című, 2020-as kötetet. Ebben Loredana

Sciolla és Paola Maria Torriani külön fejezetben foglalkozott a szabadságigény és a polgári erkölcs változásával. [A kötet tartalomjegyzéke](#)

Az EVS–WVS-adatanyag **1981 és 2018 között több hullámból összesen több mint 9000 interjút** foglal magában. Biolcati szerzői összegzése szerint erősödött a szexualitással, testtel és életvezetéssel kapcsolatos egyéni választás támogatása, miközben lassan, de tartósan erősödött a közösségi tisztesség is. Utóbbit az adócsalás, bliccelés, vesztegetés és jogosulatlan állami juttatások megítélésével mérték.

Ez az eredmény az általános „erkölcsi fellazulás” helyett többirányú változást mutat. A felmért elutasításból azonban nem következik automatikusan a szabálysértések tényleges gyakoriságának csökkenése. [Biolcati saját összefoglalása az eredményekről](#)

Hollandiában a megélt erkölcsi tapasztalat értelmezése, az empirikus bioetika és a normakövetés szociálpszichológiája különösen jelentős hozzájárulásokat adott.

Paul van Tongeren az erkölcsfilozófiát a morális tapasztalat értelmezéseként fogja fel. Ezt már az 1994-es *Moral Philosophy as a Hermeneutics of Moral Experience* című tanulmányában kidolgozta.

Az ember erkölcsi életében már az elméletalkotás előtt jelentést kap a megalázás, a nagylelkűség, a sérelem vagy a hűség. A filozófia feladata ezek értelmezése és az ítélőképesség alakítása. Az erkölcsi tapasztalat ugyanakkor történeti és nyelvi közegben jön létre, ezért értelmezése felülvizsgálható.

Van Tongeren megközelítése közvetlenül vitatja azt az elképzelést, hogy a filozófiai elmélettel még nem rendelkező erkölcsi élet pusztán morál előtti szokás volna. A hétköznapi tapasztalatnak saját erkölcsi tartalma van, amelynek megértését a filozófia elmélyítheti. [Van Tongeren: az 1994-es tanulmány](#)

A *The Art of Living Well: Moral Experience and Virtue Ethics* című, 2020-as angol kötetben az erényetikával kapcsolja össze ezt a programot. A jó élethez érzékenység, gyakorlat és ítélőképesség szükséges; ezek nem helyettesíthetők egy minden esetre kész döntési eljárással. [Van Tongeren: The Art of Living Well](#)

Az utrechti normatív és empirikus etikai kutatások azt vizsgálták, hogyan vehetők figyelembe az érintettek erkölcsi tapasztalatai az elméleti igazolásban. Fontos állomás volt Wibren van der Burg és Theo van Willigenburg *Reflective Equilibrium* című, 1998-as kötete. [A kötet egyetemi bibliográfiai adatai](#)

Johannes van Delden és Ghislaine van Thiel a reflektív egyensúlyt normatív és empirikus modellként alkalmazta a bioetikában. Ennek során a betegek, családtagok és szakemberek átgondolt ítéletei, az általános elvek és a helyzetre vonatkozó ismeretek kölcsönösen módosíthatják egymást.

A módszer azzal ad választ az Ön kérdésére, hogy a nem filozófusok tapasztalatát **erkölcsi felismerések lehetséges forrásának** tekinti. Olyan körülményekre és konfliktusokra irányíthatják a figyelmet, amelyeket az elméletalkotó nem vett észre. Az empirikus vélemények bevonása ugyanakkor nem többségi szavazás: a gyakori álláspontok indokai is bírálhatók. [Van Delden–van Thiel: Reflective Equilibrium as a Normative-Empirical Model in Bioethics](#)

Annemarie Mol a gondoskodás gyakorlatait helyezte az etikai elemzés középpontjába. A *The Logic of Care* 2008-ban jelent meg angolul.

Egészségügyi megfigyelések alapján bírálja azt a modellt, amely a beteget elsősorban választó fogyasztóként érti meg. A jó ellátás folyamatos együttműködés: a beteg állapotához, eszközeihez, kapcsolataihoz és mindennapi lehetőségeihez kell igazodni. Az erkölcs itt a gyakorlati figyelemben és az ismételt korrekcióban is jelen van.

Mol munkája azt mutatja meg, hogy az autonóm választás általános elve nem meríti ki a gondoskodás erkölcsi tartalmát. A rutinszerűnek látszó ápolási gyakorlatban is lehet összetett erkölcsi tudás. Ez természetesen nem igazolja minden kialakult egészségügyi szokás helyességét. [Mol: *The Logic of Care*](#)

Naomi Ellemers az erkölcs csoportokban működő szabályozását kutatja. A *Morality and the Regulation of Social Behavior: Groups as Moral Anchors* című, 2017-es könyvének központi gondolata, hogy a csoporthoz tartozás alakítja az erkölcsi önértelmezést, az elvárásokat és a mások általi megítélést.

A közösség ebben a felfogásban erkölcsi tájékozódási pontokat ad: mit tekintünk megbízhatónak, szégyenletesnek vagy elismerésre méltónak? E mechanizmusok együttműködést segíthetnek, de csoportközi elfogultságot is fenntarthatnak. Így a csoporterkölcs működésének magyarázata és tartalmának igazolása külön feladat. [Ellemers: a 2017-es könyv](#)

Ellemers és munkatársai 2019-ben **1278, 1940 és 2017 között megjelent empirikus közleményt** tekintettek át. Ez nem holland lakossági minta, hanem nemzetközi szakirodalmi áttekintés. A munka megmutatja, milyen eltérő kérdéseket vizsgál az erkölcsi ítéletek, érzelmek, énkép és tényleges viselkedés kutatása. Az egyik területen kapott eredményből ezért nem lehet közvetlenül a másokra következtetni. [Ellemers és munkatársai: *The Psychology of Morality*](#)

Frans de Waal, a holland származású, pályája jelentős részében az Egyesült Államokban dolgozó főemléskutató az erkölcs evolúciós előfeltételeit hangsúlyozta. Fontos művei a *Good Natured* 1996-ból, a *Primates and Philosophers* 2006-ból és a *The Bonobo and the Atheist* 2013-ból.

De Waal elutasította azt a felfogást, amely az erkölcsöt az alapvetően önző természetre kívülről ráhelyezett vékony rétegnek tekinti. Az empátia, kölcsönösség és együttműködés előzményeit más főemlésköknél is vizsgálta.

Ez a program az erkölcsi képességek eredetéről szól. Nem bizonyítja, hogy minden természetes hajlam vagy örökölt szokás helyes. A felvetett kérdéshez azzal járul hozzá, hogy az erkölcs kialakulásában a filozófiai érvelést megelőző képességeknek is szerepet tulajdonít. [De Waal: *Primates and Philosophers*](#)

Wim van Oorschot a közmorál szolidaritásra vonatkozó ítéleteit tette részletesen elemezhetővé. A *Who Should Get What, and Why?* című, 2000-es tanulmány azt vizsgálta, kit tartanak az emberek segítségre érdemesnek.

A kutatási program öt visszatérő szempontot különít el: mennyire felelős valaki saját szükséghelyzetéért; milyen magatartást tanúsít; hozzájárult-e korábban a közösséghez; mennyire érzik magukhoz tartozónak; mekkora a szüksége.

A népi szolidaritás tehát összetett erkölcsi mérlegelést tartalmaz. Egyes szempontjai — például a rászorultság — általánosíthatók, mások, különösen a csoportazonosság, kizárások forrásai lehetnek. Ez pontosabb képet ad a közmorálról, mint az önzés és az egyetemes emberszeretet egyszerű szembeállítása. [Van Oorschot: az eredeti tanulmány](#)

A holland értékszociológiában Loek Halman, Inge Sieben és Ruud Luijkx munkái fontosak. Halman és Sieben 2023-as európai elemzése külön kezelte a vallási meggyőződések és a vallásgyakorlást, amikor az abortusz, eutanázia és öngyilkosság megítélését vizsgálta.

A vallásgyakorlás szorosabban kapcsolódott a szigorúbb álláspontokhoz, mint a vizsgált hitbeli meggyőződések. Az eredmények ugyanakkor nem igazolták egyértelműen, hogy a vallás és a megítélések kapcsolata mindenütt folyamatosan gyengülne. Az országok és régiók eltérő változási mintákat mutattak.

Ez holland kutatói hozzájárulás az európai összehasonlításhoz, és meghatározott erkölcsi kérdésekre vonatkozik. Nem a teljes erkölcsi élet hanyatlásának vagy fejlődésének mérése. [Halman–Sieben: Transformations in the Religious and Moral Landscape in Europe?](#)

Lengyelországban az erkölcsszociológia, a katolikus perszonalizmus, a szolidaritás etikája és a szabályközpontú etikák kritikája egymás mellett fejlődött.

A későbbi kutatások fontos előzménye **Maria Ossowska** munkássága: *Socjologia moralności* 1963, *Normy moralne* 1970. Ossowska az erkölcs leíró tudományát különböztette meg a normatív etikától. A tényleges normák, indítékok és társadalmi összefüggések akkor is kutathatók, ha helyességük vitatott. Ez a különbségtétel a későbbi lengyel erkölcsszociológia számára alapvető maradt. [Janusz Mariański Ossowska örökségéről](#)

Janusz Mariański az elmúlt évtizedek egyik központi lengyel erkölcsszociológusa. A vallási és erkölcsi individualizációt, a fiatalok értékeit, valamint a vallás és morál növekvő önállóságát vizsgálja.

Munkásságában többféle változási lehetőség jelenik meg: szekularizáció, individualizáció, erkölcsi rekonstrukció és revitalizáció. Az emberek távolodhatnak egy vallási intézmény normarendszerétől, miközben új erkölcsi kötődéseket alakítanak ki. A katolikus önazonosság együtt járhat a katolikus előírások szelektív elfogadásával.

Mariański ezt nem értékeli automatikusan haladásként: a normák bizonytalanságát és a megengedőbbé válást is vizsgálja. Modellje mégis többirányú, ezért a vallási tekintély gyengülését nem azonosítja fogalmilag az erkölcs teljes eltűnésével. [Mariański: a vallás és erkölcs kapcsolatáról](#)

A Puławyban végzett, az 1990-es évektől ismétlődő kutatásai különböző évek érettségizőinek erkölcsi meggyőződéseit hasonlítják össze. Ezek helyi, ismételt felvételek: nem ugyanazokat a személyeket követik, és nem az egész lengyel lakosság reprezentatív mintái. Jelentőségük a

fiatalok erkölcsi önállósodásának és normaválasztásának hosszabb távú vizsgálata. [Mariański: az 1994–2016 közötti kutatások elemzése](#)

Rafał Boguszewski és a CBOS kutatásai közvetlen számszerű adatokat szolgáltatnak az Ön kérdéséhez. A 2022 januárjában megjelent *Źródła zasad moralnych* jelentés 2021. októberi, **1157 felnőttet vizsgáló országosan reprezentatív felvételen** alapult.

Az erkölcsi elvek követésére vonatkozó álláspont	Arány
Világos elveket kell követni, és soha nem szabad eltérni tőlük	19%
Világos elvek szükségesek, kivételes helyzetekben megengedhető eltérés	41%
Elvek szükségesek, de az élethelyzet követelményei indokolhatnak eltérést	20%
Előre rögzített elvek helyett a helyzetben kell megtalálni a helyes magatartást	15%
Bizonytalan válasz	5%

Másik kérdésben **65%** tekintette a jó és rossz eldöntését elsősorban az egyén belső ügyének, **16%** a társadalomnak, **13%** az isteni törvényeknek tulajdonította az elsődleges szerepet. A kivétel nélküli elvkövetés támogatottsága 2009 és 2021 között 31%-ról 19%-ra csökkent.

A saját belátás elsődlegessége azonban nem bizonyít kanti autonómiát; a kivételek elfogadása sem bizonyít önmagában filozófiai relativizmust. [CBOS: Źródła zasad moralnych](#)

Ugyanennek a mintának a konkrét magatartásokról adott válaszai erős közmorális tilalmakat mutattak:

Magatartás	Elítélők aránya
Munkavállalók kizsákmányolása	95%
Vesztegetési pénz elfogadása	93%
Gyermekekverés	89%
Házastársi hűtlenség	86%
Adócsökkentés fiktív adományokkal vagy eltitkolt jövedelemmel	77%

Az „elítélők” a hétfokú skála 1–3-as válaszainak összege; nem kizárólag a legerősebb elutasítást jelenti. A válasz megengedhetőségének átlaga 2005 és 2021 között **3,18-ról 4,71-re** nőtt, a munkavállalók kizsákmányolásáé **1,27-ről 1,31-re** változott.

A családi és szexuális normák átalakulása tehát erős tisztességi tilalmak fennmaradásával társult. Ezek deklarált ítéletek; a tényleges magatartást külön kell vizsgálni. [CBOS: a konkrét erkölcsi normák megítélése](#)

Tadeusz Styczeń perszonalista etikája az egyetemes személytiszteletet a hétköznapi igazságtapasztalattal kapcsolja össze. Az 1980-as évektől az igaznak felismert állításhoz való hűség normatív erejét hangsúlyozta.

Aki valamit igaznak ismert fel, saját erkölcsi önazonosságát veszélyezteti, ha előnyért megtagadja. Styczeń ezt például a politikai foglyoktól kikényszerített lojalitási nyilatkozatokkal szemléltette. A személyt önmagáért megillető tisztelet általános követelményéhez így bárki által átékelhető lelkiismereti tapasztalatból közelít.

Ez a felfogás megerősítheti a hagyományos becsületesség tartalmát, miközben annak érvényességét nem a megszokásból vezeti le. A vallási háttérű univerzalizmus itt személyes belátást és akár a fennálló közösségi elvárással szembeni ellenállást követel. Styczeń összegyűjtött műveinek intézményi bemutatása

Andrzej Szostek a lelkiismereti ítélet és az objektív erkölcsi rend kapcsolatát vizsgálja. A *Natura-rozum-wolność* 1990-ben jelent meg; a lelkiismereti tiltakozásról és természetjogról 2013-ban közölt tanulmányt.

Szostek szerint az ember ésszel ismeri fel az emberi jó követelményeit, majd felelősen keresi alkalmazásukat. Ez nem mechanikus szabálykövetés. A személy a konkrét alkalmazásban aktív szerepet játszik, és lelkiismereti okból társadalmi vagy jogi normával is szembefordulhat.

A perszonalista és természetjogi vonal ezért nem írható le a közmorál egyszerű megőrzéseként. Egyetemes mércét keres, amely a vallásos közösség tényleges gyakorlatát is bírálhatóvá teszi.
[Szostek: *Sprzeciw sumienia a prawo naturalne*](#)

Józef Tischner *Etyka solidarności* című, 1981-es könyve különösen fontos az Ön által említett milliós közösségek szempontjából. Egy tömeges társadalmi mozgalomban működő erkölcsi tapasztalatot értelmezett.

Tischner feladata az életben már megjelenő értékek feltárása volt. Az etika segítségével az ember felismerheti ezeket, saját döntést hozhat és önmagát is megítélheti. A szolidaritás közösen megélt tapasztalata tehát filozófiailag értelmezhető erkölcsi tartalmat hordoz.

A mozgalomhoz tartozás természetesen nem tesz minden cselekedetet helyessé. Tischner jelentősége abban áll, hogy a személyes lelkiismeretet a kollektív erkölcsi tapasztalattal kapcsolta össze. [Tischner saját visszatekintése és az *Etyka solidarności* bemutatása](#)

Zygmunt Bauman, a lengyel származású, később Nagy-Britanniában dolgozó társadalomelméleti szerző más irányból bírálta a szabályrendszerek elsődlegességét. A *Postmodern Ethics* 1993-ban, a *Life in Fragments* 1995-ben jelent meg.

Baumannál a másikért viselt személyes felelősség megelőzi a teljes erkölcsi kódexet. A szabályra hivatkozás nem szünteti meg a cselekvő felelősségét. Ezért a pusztán engedelmisséget és a döntést teljesen kiváltani ígérő etikai rendszereket egyaránt problematikusnak tartja.

Ez nem a helyi szokások feltétlen igazolása és nem az erkölcs feladása. Bauman éppen az átháríthatatlan felelősség súlyát emeli ki. Az Ön felvetéséhez azzal járul hozzá, hogy az univerzális kódex kritikája mögött is állhat erős erkölcsi követelmény. [Bauman: *What Prospects of Morality in Times of Uncertainty?*, 1998](#)

Csehországban a szokás, a lelkiismeret, az értéktapasztalat és az univerzalizmus kapcsolatának kifejezetten célzott feldolgozásai is születtek.

Jan Sokol az egyik legközvetlenebbül idevágó szerző. Fontos könyvei az *Etika a život* 2010-ből és az átdolgozott *Etika, život, instituce* 2014-ből.

Sokol három réteget különböztet meg:

Fogalom Erkölcsi szerepe

<i>Mrav</i>	A gyermekkorban, a nyelvhez hasonlóan elsajátított közösségi szokásrend
<i>Morálka</i>	A személyes ítélet és lelkiismeret, amely a többiek helytelen gyakorlatával is szembefordulhat
<i>Etika</i>	A szabályok minimumán túl a legjobb cselekvés és a jó élet keresése

Sokol tehát elismeri a konvenció és a személyes erkölcsi ítélet különbségét. De a jó cselekvést nem vezeti vissza általános szabályok automatikus alkalmazására. A szabály értelmezéséhez ítélőképesség kell.

Külön hangsúlyozza a hétköznapi tisztesség pótolhatatlanságát: ellenőrzés, szerződés és jogi előírás nem helyettesítheti maradéktalanul. A közösen elsajátított becsületességnek ezért jelentős társadalmi és erkölcsi értéke van. [Sokol saját fogalmi magyarázata, 2006](#)

Az intézményekről szóló könyvében Sokol azt is hangsúlyozza, hogy az ember örökölt biológiai, kulturális és intézményi feltételek között él. Felelőssége kiterjed e feltételek továbbadására, a jövő nemzedékekre és a természeti világra. A konkrét örökség iránti felelősség így szélesebb erkölcsi követelmények kiindulópontja lehet. [Sokol: *Ethics, Life and Institutions*](#)

Vlastimil Hála munkássága talán a legpontosabban illeszkedik az Ön elméleti kérdéséhez. Ezt már a könyvcímek is jelzik:

- *Impulsy Kantovy etiky* — „Kant etikájának ösztönzései”, 1994.
- *Možnosti hodnotové etiky* — „Az értéketika lehetőségei”, 2000.
- *Univerzalismus v etice jako problém* — „Az univerzalizmus mint etikai probléma”, 2009.
- *Univerzalismus v pluralitním světě. K etické koncepci Ágnes Hellerové* — „Univerzalizmus a plurális világban. Heller Ágnes etikai koncepciójáról”, 2018.

Hála Kantból kiindulva a formális követelmények és a tartalmi értékek viszonyát vizsgálja, többek között Bolzano, Brentano és Hartmann segítségével. Programja olyan, tapasztalatból kiinduló értéketikát keres, amely nyitott a demokratikus vitára, ugyanakkor elismer bizonyos, értelmesen nem relativizálható erkölcsi követelményeket. A pusztán formális etikai megközelítést elégtelennek tartja. [Hála részletes egyetemi profilja és bibliográfiája](#)

A Heller Ágnesről szóló könyv az egyéni éthosz megvalósítási módjainak pluralizálódását vizsgálja. Ez elemző monográfia, amelynek jelentősége az Ön kérdésében az, hogy az egyetemesség igényét és a legitim erkölcsi életformák sokféleségét együtt tárgyalja. Az univerzalizmus nem feltétlenül jelent egyetlen, mindenkire előírt teljes életvezetési mintát. [Hála: *Univerzalismus v pluralitním světě*](#)

Erazim Kohák a konkrét élettapasztalatból kibontakozó környezeti felelősséget dolgozta ki. Fontos művei a *The Embers and the Stars* 1984-ből és a *Zelená svatozář* 1998-ból, amely angolul *The Green Halo* címmel jelent meg.

A „Varieties of Ecological Experience” című, 1997-es tanulmányában azt elemzi, hogyan változik a természet erkölcsi jelentése az életmóddal. Másként jelenik meg a vadászó-gyűjtögető, a földművelő és a termelő-fogyasztó ember számára. E tapasztalati világok azonban felülvizsgálatra szorulhatnak.

Kohák a természet veszélyeztetettségének tapasztalatából az emberi szabadság felelősségére következtet. Az erkölcsi figyelem körét az emberen túli világra is kiterjeszti. Nála a konkrét életvilág és az általánosabb felelősség között átmenet teremthető; a hagyományos tapasztalat egyszerre lehet kiindulópont és kritika tárgya. [Kohák: *Varieties of Ecological Experience*](#)

Marek Hrubec a társadalmi igazságtalanság tapasztalatából kiinduló kritikai elméletet képviseli. A *Od zneuznání ke spravedlnosti* — „Az el nem ismeréstől az igazságosságig” — 2011-ben jelent meg.

Módszertani programjában a kritika, a magyarázat és a normatív elméletalkotás összekapcsolódik. Az emberek megélt sérelmei és tiltakozásai kiindulópontot adnak; ezt a társadalmi okok feltárása és az együttműködés már létező lehetőségeinek vizsgálata követi. Az igazságossági követelmények e folyamatban fejlődhetnek tovább.

Hrubec nem tekinti a fennálló közmorált végső mércének, hiszen annak uralkodó elemei igazságtalanságot is hordozhatnak. Az érintettek tapasztalatát azonban az elméletalkotás részeként kezeli. [Hrubec: *A Critical and Participatory Conception of Practical Philosophy*](#)

A cseh empirikus értékutatókban Ladislav Rabušic és Beatrice Elena Chromková Manea munkái alapvetők. A *Hodnoty a postoje v České republice 1991–2017* című, 2018-as forráskötet négy EVS-hullámot fog össze: **1991, 1999, 2008 és 2017.**

A családi, vallási, politikai és erkölcsi értékek változását ismételt keresztmetszeti adatokkal lehet követni. A kutatás tárgya az értékek szerkezete és időbeli változása. Az egyéni választás növekvő elfogadása ebből önmagában nem minősíthető a filozófiai univerzalizmus terjedésének. [Rabušic–Chromková Manea: a cseh EVS-forráskötet](#)

A Masaryk Egyetem LEVYNA-köréhez kapcsolódó kutatók a rítus és az erkölcsi objektivitás kapcsolatát is vizsgálták. Radim Chvaja, Jan Horský, Martin Lang és Radek Kundt 2022-ben online megjelent tanulmánya pozitív kapcsolatot talált a rituális részvétel és az erkölcsi normák objektívként való észlelése között amerikai és nemzetközi adatokban. [Positive Association Between Ritual Performance and Perceived Objectivity of Moral Norms](#)

Chvaja 2024-ben amerikai fiatalok hosszú távú adataival folytatta ezt. A 2003-as **3370 résztvevőből 2013-ban 2144-et** értek el; a hiányzó válaszok kizárása után a fő elemzés **1926 főre** épült. A serdülőkori rituális részvétel pozitívan kapcsolódott a tíz évvel későbbi erkölcsi objektivitásfelfogáshoz.

Itt különösen lényeges a fogalmi határ: az, hogy valaki egy normát objektívnek tart, nem bizonyítja annak helyességét, minden emberre kiterjedő tartalmát vagy a válaszadó pártatlan viselkedését. A kutatás mégis azt mutatja, hogy **a hagyományos rituális beágyazottság és az egyetemes érvényesség szubjektív igénye együtt is jelen lehet.** Ez cseh kutatói eredmény amerikai mintán. [Chvaja: a 2024-es longitudinális vizsgálat](#)

Az öt ország irodalmát összevetve több különböző kapcsolat rajzolódik ki a közmorál és az egyetemes követelmények között. Az alábbi táblázat az ismertetett szerzők értelmező összehasonlítása, nem az országok egységes „nemzeti álláspontja”.

Megközelítés	Jellemző szerzők	A közmorál és az egyetemesség kapcsolata
Közös igazságossági követelmények és plurális életideálok	Cortina, Hála	Általános követelmények mellett több legitim erkölcsi életforma lehetséges
Erkölcsi tapasztalat, erény és példaszerűség	Camps, Gomá, Donatelli, van Tongeren, Sokol	A hétköznapi gyakorlat az erkölcsi tudás és motiváció forrása
Kritikai, általános érvényességre törekvő igazolás	Bagnoli, Styczeń, Szostek	A norma elterjedtsége önmagában nem elégséges igazolás
Személyes felelősség és tiltakozás	Muguerza, Tischner, Bauman	Sem a csoport, sem a szabályrendszer nem veheti át a személy felelősségét
Tapasztalati és elméleti ítéletek kölcsönös korrekciója	Van Delden, van Thiel, Hrubec	Az érintettek erkölcsi tapasztalata részt vesz a kritikai elméletalkotásban
Normakövetés társadalmi mechanizmusai	Bicchieri, Ellemers, van Oorschot, Chvaja és munkatársai	A normák követését elvárások, csoportkapcsolatok és gyakorlatok alakítják
Az erkölcsi értékek differenciált változása	Deusto, olasz EVS–WVS, Halman–Sieben, Mariański, CBOS, Rabušić és munkatársai	Egyes tilalmak gyengülhetnek, miközben más kötelezettségek fennmaradnak vagy erősödnek

Az Ön kiinduló problémájának megítélésében ebből három különösen lényeges következtetés adódik.

Először: a norma eredete és igazolhatósága két külön kérdés. Egy szabályt megtanulhatunk családi szokásként, és később jó, általánosítható indokokat találhatunk mellette. A hagyományos elsajátítás ezért nem bizonyítja a norma erkölcsi értéktelenségét. Ugyanígy az „egyetemes elvre” hivatkozó álláspontot is átveheti valaki pusztán környezeti alkalmazkodásból.

Másodszor: az erkölcsi autonómia, az objektivitásba vetett hit és az egyetemes emberi méltóság elismerése nem ugyanaz. A saját lelkiismeretére hivatkozó ember lehet következetesen pártatlan, de lehet önkényes is. Az abszolút szabályokat valló ember követhet egyetemes személytiszteletet, de szűk csoporterkölcsöt is. E különbségeket a felmérések értelmezésekor meg kell őrizni.

Harmadszor: a bemutatott kutatások alapján a közmorál filozófiai bírálata és erkölcsi jelentőségének elismerése összeegyeztethető. A kérdés sok szerzőnél az, hogyan tud a társadalmilag megtanult erkölcs saját hibáival szembenézni, az érintettek tapasztalataiból tanulni és indokait szélesebb körben megvédeni. Ebben a folyamatban a filozófusnak van feladata, de a hétköznapi emberek erkölcsi tapasztalata, ítélőképessége és közös gyakorlata is érdemi szerepet kap.

A közmorál feletti szintre a kritikai morál, vagy más elnevezésű univerzális morálok megfogalmazása és ezek terjesztése a közmorál feljavítására bizonyos fókig csak megismételni látszik a jogi szférában már végbement átalakítást a szokásjogról a tudatos jogalkotással létrehozott pozitív írott jogra, és erre jött ott létre a hatályon kívül helyezés lehetősége és ennek intézménye, mely őszintén bevallja ezt a leváltást. Milyen formákat lehet felmutatni a morálnak erre a pozitíválására, és az egyes európai országokban erre milyen elméletek és elemzések jöttek létre? Kérem, nagyon részletesen térjen ki a válaszában az itt felmerülő kérdésekre!

A morál részleges pozitíválásának már léteznek olyan formái, amelyekben a normák tudatos megalkotása, írásba foglalása, intézményi alkalmazása, módosítása és kifejezett hatályon kívül helyezése is megjelenik. Az Ön által felvetett párhuzam tehát több ponton közvetlenül dokumentálható. Ugyanakkor különbséget kell tenni a szakmai és szervezeti etikai szabályzatok megalkotása, a társadalmi közmorál szervezett átalakítása és az erkölcsi helyesség filozófiai igazolása között.

A legközvetlenebb példák meglepően világosak: a spanyol orvosetikai kódex kimondja a korábbi kódexek hatályvesztését, a lengyel orvosetikai kódexet elfogadó határozat pedig külön paragrafusban helyezi hatályon kívül elődjét. Más területeken a norma leváltása átértelmezésként, kivétel bevezetésével, hivatalos álláspont megváltoztatásával vagy a régi erkölcsi elvárást fenntartó társadalmi környezet átalakításával történik. [Spanyol orvosetikai kódex](#), lengyel elfogadó határozat és kódex

Az európai elméletek ezt többnyire nem egységesen „morálpozitíválásnak” nevezik. Az *etika intézményesítése, erkölcsi szabályozás, etikai szakértői hatalom, standardizáció, etikai infrastruktúra, normaváltoztatás és technológiai erkölcsformálás* fogalmai alatt vizsgálják. Ezeket az alábbiakban az Ön kérdéséhez kapcsolva rendezem össze.

A jogi analógia döntő eleme az intézményesen biztosított megváltoztathatóság.

A szokásjogról az írott jogra való áttérést ebből a szempontból érdemes pontosítani. A szokásjog a pozitív jog része is lehet, és az írásba foglalás önmagában még nem jelent szabadon módosítható jogalkotást. A lényeges változás az, amikor intézményesen eldönthetővé válik, hogy:

- ki jogosult normát létrehozni;
- milyen eljárással válik az kötelezővé;
- kikre és mikortól vonatkozik;
- ki értelmezi és alkalmazza;
- hogyan módosítható vagy szüntethető meg.

A morál pozitíválásának szoros analógiája ott jelenik meg, ahol ezekből több elem együtt megtalálható. Egy új morálfilozófiai könyv megjelenése még nem ilyen. Egy etikai kódex elfogadása, alkalmazási eljárásokkal és módosítási hatáskörrel viszont már közel kerül hozzá.

Fontos terminológiai különbség, hogy **Hart „pozitív morál” fogalma a társadalomban ténylegesen elfogadott erkölcsöt jelenti**, tehát nagyjából azt, amit itt közmorálnak nevezünk. Az Ön által vizsgált *pozitíválás* ezzel szemben a tudatos létrehozásra és döntéstől függővé válásra vonatkozik. A két szóhasználatot nem szabad összezsúfolni. [Hart: Law, Liberty, and Morality, 1963](#)

Elemzési célra a következő formákat különíteném el:

Forma	Mi válik tudatos alakítás tárgyává?	Hogyan szorulhat ki a korábbi norma?
Filozófiai erkölcskritika	Az elfogadott normák indokolása	Cáfolat, új igazolás, átértelmezés
Szervezett erkölcsi reform	A közvélekedés, az érzelmek és a társadalmi elvárások	Kampány, nevelés, példák, új megbecsülési minták
Szakmai és szervezeti kodifikáció	Meghatározott szereplők írott kötelességei	Módosító döntés, új kódex, kifejezett hatályvesztés
Etikai bizottságok működése	Hivatalos intézményi álláspontok	Új ajánlás, korábbi álláspont felülvizsgálata
Standardok és ellenőrzési rendszerek	Az erkölcsileg megfelelő működés mérhető követelményei	Új szabvány, új értékelési és finanszírozási feltételek
Technikai erkölcsformálás	A cselekvési lehetőségek és ösztönzők	A technikai környezet áttervezése
Jogi átvétel	Erkölcsi igényből jogi kötelezettség	Jogalkotás, jogértelmezés, jogi derogáció

Ezek eltérő mértékben pozitívtak. A táblázat első sora még elsősorban érvelés; a középső sorokban már szervezeti hatalom és eljárás jelenik meg; az utolsóban az erkölcsi tartalom pozitív jogként is működni kezd.

A formális normaváltásra több európai intézményből is találunk bizonyítékot.

A **spanyol orvosetikai kódexet** 2022 decemberében fogadta el a CGCOM közgyűlése. Kiegészítő rendelkezése a korábbi etikai és deontológiai kódexeket, valamint az új szöveggel ellentétes korábbi nyilatkozatokat hatálytalanná teszi. Zárórendelkezései meghatározzák az aktualizálás feladatát, és az illetékes közgyűlés által jóváhagyott további nyilatkozatoknak is kötelező erőt adnak.

Itt tehát megtalálható a normaszöveg, a normaalkotó, a kötelező erő, a felülvizsgálat és a derogáció. A preambulum eközben egyetemes orvosi elvekre hivatkozik. Ez jól mutatja, hogy **az általános erkölcsi igazolás igénye és az intézményesen változtatható szabályszerűség egyazon dokumentumban együtt lehet jelen.** [A spanyol kódex teljes szövege](#)

A **lengyel orvoskongresszus 2024. május 18-i határozata** még közvetlenebb példát ad. Első paragrafusa elfogadja az új kódexet; második paragrafusa hatályon kívül helyezi az 1991-es,

később módosított kódexet elfogadó határozatot; harmadik paragrafusa 2025. január 1-jét jelöli meg hatálybalépésként. Maga az új kódex ugyanakkor általános etikai normákból eredezteti az orvosi etikát. Vagyis a testület saját szabályzatának intézményi hatályáról dönt, miközben annak erkölcsi alapját a döntésén túl keresi. [A lengyel határozat és kódex](#)

A **holland KNMG 2022-es orvosi magatartási kódexe** kifejezetten a 2013-as szabályzat helyébe lépett. A korábbi 67 szabályt 15 alapkövetelménnyé rendezték át. A szöveget szakmai egyeztetések és nyilvános internetes konzultáció előzte meg. A dokumentum önszabályozásként határozza meg magát, és megkülönbözteti saját státuszát a törvénytől; ugyanakkor a fegyelmi bíráskodás felhasználhatja a megfelelő orvosi működés jogi követelményeinek konkretizálására. [KNMG: Code of Conduct for Doctors, 2022](#)

A **német DFG kutatási kódexe** tudományetikai példa. Az 1998-as, 2013-ban módosított memorandumot 2019. augusztus 1-jén új kódex váltotta fel. A 19 irányelv intézményileg kötelező bevezetése a DFG-támogatás feltétele. Az erkölcsi igényű követelmény így finanszírozási és szervezeti mechanizmushoz kapcsolódik. A leváltott dokumentum megszűnése itt sem jelenti például a tudományos becsületesség korábbi követelményének eltörlését: a normák intézményi megfogalmazása és alkalmazási rendje változik. [DFG: a kódex története és alkalmazása](#)

Európai szinten az **ALLEA kutatási integritási kódexének 2023-as változata** új kutatási gyakorlatokra, adatkezelésre és intézményi felelősségre reagált. A kódex nemzeti és intézményi szabályzatok mintája, és az Európai Bizottság az uniós finanszírozású kutatások integritásának alapvető standardjaként ismeri el. Ez a több szinten továbbadott normatermelés példája: európai elvek, nemzeti vagy szervezeti átültetés, képzés, ellenőrzés és támogatási feltételek kapcsolódnak össze. [ALLEA: The European Code of Conduct for Research Integrity](#)

A szakmai kódexeken túlmutató eset a **katolikus katekizmus halálbüntetéséről szóló 2267. pontjának 2018-as átírása**. A korábbi megfogalmazás rendkívül szűk feltételekkel még megengedte a halálbüntetést; az új szöveg elfogadhatatlannak minősíti. A Hittani Kongregáció magyarázata kifejezetten foglalkozik azzal, hogyan egyeztethető ez össze a tanítás folytonosságával: az emberi méltóság mélyebb megértésére és a társadalmi körülmények változására hivatkozik.

Itt világosan elkülönül a **szöveg intézményes megváltoztatása** és a **változás önértelmezése**. Az egyházi dokumentum nyíltan közli az átírást, de azt a tanítás fejlődésének tekinti. A kutató a normatív megfogalmazás változását megállapíthatja anélkül, hogy e teológiai értelmezést automatikusan elfogadná vagy megkérdőjelezésnek minősítené. [A Hittani Kongregáció 2018-as magyarázó levele](#)

E példák határa lényeges: a szervezeti szabályzat leváltása és a közmorál leváltása különböző esemény.

Egy kamara megszüntetheti saját korábbi előírásának alkalmazását, de ugyanazzal a határozattal nem szünteti meg az emberek lelkiismereti meggyőződését. Fordítva is lehetséges: a közmorál már megváltozott, miközben egy régi szabályzat még hatályban marad.

A szakmai kódexek egy részét ezért jogilag intézményesített önszabályozásként is leírhatjuk. Ez az Ön kérdésének fontos korlátja: **a kodifikált deontológia létezése önmagában még nem bizonyítja, hogy a társadalom egészének morálja a pozitív joghoz hasonló rendszer lett.**

Ehhez a társadalmi elfogadás, a belsővé tétel és a közösségi szankcionálás átalakulását is vizsgálni kell.

Nagy-Britanniában Hart fogalmazta meg a döntéssel történő erkölcsváltoztatás egyik legfontosabb elméleti ellenpróbáját.

A *The Concept of Law* 1961-es könyvének VIII. fejezetében **H. L. A. Hart** az erkölcs egyik sajátosságaként tárgyalja a tudatos megváltoztatással szembeni „immunitást”. A jogszabályt megfelelő hatáskörű aktussal módosíthatjuk. Azt viszont nem tehetjük hasonlóan elintézté, hogy egy magatartás erkölcsileg helyes vagy helytelen-e, pusztán egy határozat meghozatalával.

Hart ezzel nem tagad minden tudatos erkölcsi reformot. Az érvelés, nevelés vagy jogalkotás megváltoztathatja az elfogadott erkölcsöt. Megkülönbözteti azonban a norma intézményi érvényességét megváltoztató aktust attól a tevékenységtől, amely az emberek meggyőződéseire hat.

Az Ön analógiájára alkalmazva: a szervezeti kódex módosítása közvetlenül megváltoztatja, mit kér számon a szervezet; annak belátása, hogy az új követelmény erkölcsileg helyes, további folyamat. [Hart: *The Concept of Law*, VIII. fejezet](#)

Leslie Green 2013-as *Should Law Improve Morality?* című tanulmánya már kifejezetten a közmorál tudatos megjavítását vizsgálja. A klasszikus Hart–Devlin-vita főként a fennálló erkölcs jogi kikényszerítéséről szólt. Green kérdése az, hogy a jog maga is alakítsa-e át az erkölcsöt.

Green szerint a jog időnként követi, máskor vezeti a társadalmi normaváltozást. Az oksági hatás azonban nem azonos a beavatkozás igazolásával. Azt is megkülönbözteti, amikor egy alapelv változik, és amikor a jog az alkalmazási körülményeket módosítja. Egy új közlekedési rend például megváltoztathatja, milyen magatartás veszélyes, miközben a mások veszélyeztetését tiltó erkölcsi alapelv fennmarad. [Green: *Should Law Improve Morality?*](#)

Mary Warnock a tudatos intézményi normaképzés gyakorlatát elemezte. Az általa vezetett bizottság 1984-es jelentése az emberi megtermékenyítés és embriókutatás vitáiból próbált alkalmazható ajánlásokat kialakítani. Warnock 1985-ös saját tanulmánya bemutatja a szakértői és laikus vélemények, az erkölcsi nézeteltérések és a politikai megvalósíthatóság együttes szerepét.

Ez a morális vitától a szabályozási ajánlason át a hatósági intézményesítésig vezető folyamat példája. A közösen alkalmazható szabály kialakulhat úgy is, hogy a végső erkölcsi nézeteltérés fennmarad. [Warnock: *Moral Thinking and Government Policy*](#)

Onora O’Neill és Michael Power a formalizált ellenőrzés következményeit vizsgálta. Power *The Audit Society* című, 1997-es könyve szerint az audit nem egyszerűen megméri a szervezetek működését: ellenőrizhető formára is alakítja azt. [Power: *The Audit Society*](#)

O’Neill 2002-es Reith-előadásaiban azt bírálta, hogy a szakemberek a betegek, tanulók vagy ügyfelek szükségletei helyett egyre inkább a finanszírozóknak és ellenőröknek való megfelelésre összpontosíthatnak. Megoldása hozzáértő, érdemi elszámoltathatóság, megfelelő szakmai önállósággal. Az Ön témájában ez a pozitíválás egyik lehetséges következménye: **a**

dokumentálható megfelelés az erkölcsi minőség helyettesítőjévé válhat. [O'Neill: *Called to Account*](#)

Alan Hunt, a brit származású, Kanadában dolgozó szociológus a társadalmi szintű morálalakításhoz ad közvetlen elemzési keretet. A *Governing Morals: A Social History of Moral Regulation* 1999-ben a brit és amerikai erkölcsszabályozó mozgalmak történetét dolgozta fel.

Erkölcsváltozó egyesületek, kampányok és önfegyelmezési programok szervezeten alakíthatják mások magatartását. E folyamat nem kizárólag állami vagy filozófusi kezdeményezés: társadalmi csoportokból is kiindulhat, amelyek később jogváltoztatást igényelnek. Hunt megközelítése ezért az Ön analógiáját a kódexeken túl a közmorál szervezett formálására is kiterjeszti. [Hunt: *Governing Morals*](#)

Németországban a jog pozitíválódásának elmélete és az etikai szakértői intézmények kutatása egyaránt fontos.

Niklas Luhmann *Rechtssoziologie* című, 1972-es művében a modern jog döntéstől függővé válását állította középpontba. Moráleméleti írásaiban viszont az erkölcsöt a megbecsülés és megvetés kommunikációjához, az etikát ennek reflexiójához kapcsolta.

A luhmanni keretből az következik, hogy egy új etikai elmélet megjelenése önmagában nem hoz létre olyan rendszert, amely a joghoz hasonlóan intézményesen dönthet valamennyi norma érvényességéről. Egy kódex megváltoztatása nem feltétlenül változtatja meg, kit becsülnek vagy vetnek meg a társadalomban.

Az *Ethik als Reflexionstheorie der Moral* 1989-es tanulmányához kapcsolódó program az etika feladatát a moralizálás határainak és konfliktuskeltő következményeinek vizsgálatában is látja. Az etika ezért nem kap automatikusan erkölcsi törvényhozói szerepet. [Luhmann jogpozitivitási kézirata](#), [moráleméleti írásainak részletes szakmai ismertetése](#)

Jürgen Habermas *Law and Morality* című, 1988-ban publikált előadása a procedurálissá váló morál és a pozitív jog kapcsolatát tárgyalja. A hagyományos életforma biztonságától eltávolodó erkölcsi ítélezésnek döntési és motivációs nehézségei lehetnek. A jog eljárásokkal, kötelező döntésekkel és szankciókkal segíti a cselekvések összehangolását.

Habermasnál a morális érvelés intézményesülhet a jogban, de nem válik egyszerűen jogalkotói rendelkezéssé. A jogi eljárás lezárhat egy döntést, miközben annak erkölcsi igazolhatósága továbbra is vitatható.

Ezért a habermasi elméletből nem következik közvetlenül, hogy egy filozófusi bizottság döntése létrehozza az erkölcsi helyességet. Ugyanakkor az elmélet teret ad annak vizsgálatára, hogyan válik az erkölcsi érvelés intézmények működésének részévé. [Habermas: *Law and Morality*](#)

Rainer Forst az *igazoláshoz való jog* gondolatával az erkölcsi normatermelőkre is alkalmazható mércét ad. A rájuk vonatkozó intézményi követelményeket az érintettek előtt megfelelően igazolni kell.

Ebből az Ön kérdésére az következik, hogy egy testületet az „egyetemes erkölcsre” hivatkozás nem mentesít saját döntési hatalmának igazolása alól. Az univerzalista követelmény tehát az erkölcsi szakértői uralom korlátozására is használható. A felülről történő normabevezetés és a kritikai univerzalizmus nem szükségképpen azonos program. [Forst: az emberi jogok és az igazoláshoz való jog kapcsolatáról](#)

Alexander Bogner, Wolfgang Menz és Wilhelm Schumm német-osztrák kutatásai különösen közel állnak az Ön szociológiai problémájához. Az *Ethikexpertise in Wertkonflikten* című, 2008-as munkájuk az etikai bizottságok szakvéleményének előállítását és politikai használatát vizsgálta.

A kutatás szerint a testületeken belül hatalmi kérdés az is, hogy kinek a tudása és mely érvek számítanak legitimnek. A vizsgált bizottságokban a jogászok erős, az etikusok meglepően marginális helyzetbe kerültek. A testületek gyakran feloldatlan nézeteltéréseket tettek közzé.

Ez fontos korrekció: az etikai intézményesítés nem mindig a morálfilozófusok döntési hatalmát növeli. Az etikai állásfoglalás politikai legitimációs erőforrássá válhat, miközben a döntés a politikánál marad. A kutatás az erkölcsi szakvéleményt sem tiszta filozófiai következtetésként, sem egyszerű alkueredményként nem kezeli. [Az Osztrák Tudományos Akadémia kutatási beszámolója](#)

Franciaországban az erkölcsalakítást a kormányzás, a standardizáció és az erkölcsi érzékenységek társadalmi termelése felől elemezték.

Michel Foucault 1982-es *The Subject and Power* című tanulmányában a hatalmat mások lehetséges cselekvéseinek alakításaként vizsgálja. Ez a jogalkotáson túl a nevelésre, egészségügyre, családra és közösségi gyakorlatokra is vonatkozik.

Az Ön kérdésére alkalmazva: a régi erkölcsi norma úgy is visszaszorulhat, hogy nem törlik el szövegszerűen, hanem megváltoztatják azt a környezetet, amely fenntartotta. Más magatartások válnak természetessé, kívánatossá, elismerhetővé. Foucault elemzése ugyanakkor nem feltételez egyetlen, mindent irányító erkölcsi központot; többféle hatalmi kapcsolat és ellenállás működik együtt. [Foucault: The Subject and Power](#)

Laurent Thévenot 2009-es *Governing Life by Standards* című tanulmánya azt vizsgálja, hogyan lesz a jó gyakorlatból nyilvánosan igazolható, ellenőrizhető követelmény. Ez az Ön által keresett pozitíválás egyik formája: az erkölcsi elvárás olyan alakra hozzák, amely összehasonlítható, dokumentálható és számonkérhető.

Thévenot szerint azonban az emberi viszonyulások különböző javakat hordoznak. A személyes figyelem vagy helyi tapasztalat nem mindig fordítható át veszteség nélkül standarddá. A szabványosítás egyszerre segítheti az együttműködést és szoríthat háttérbe erkölcsileg jelentős, de nehezen mérhető gyakorlatokat. [Thévenot: Governing Life by Standards](#)

Didier Fassin a morális gazdaság fogalmával normák, értékek, kötelezettségek és érzelmek társadalmi termelését, terjedését és használatát elemzi. Ez a szemlélet arra is figyel, hogyan változik meg, mit tekintenek az emberek sérelemnek, szenvedésnek vagy elviselhetetlennek.

A morálalakítás így az érzelmi érzékenység átrendezését is jelenti. A humanitárius kormányzás elemzésében Fassin például azt vizsgálja, mi történik, amikor az igazságosság kérdését

együttérzésként, az egyenlőtlenséget szenvedésként fogalmazzák újra. A normák társadalmi előállításának kimutatása ugyanakkor önmagában nem bizonyítja helytelenségüket. [Fassin: *A Contribution to the Critique of Moral Reason*, 2011](#)

Ruwen Ogien az állami erkölcsnevelés korlátait bírálta. A világi erkölcs iskolai oktatásáról szóló, 2013-as könyvéhez kapcsolódva különválasztotta az erkölcsi elvek ismeretét és az erkölcsös magatartás kialakulását. A tananyag elsajátítása nem bizonyítja a megfelelő viselkedést.

Ogien az intézményi ellentmondásokra is figyel: az egyenlőséget tanító iskola tényleges működése lehet hierarchikus vagy kirekesztő. A morál pozitíválásának nyelvén ez azt jelenti, hogy az erkölcsi követelmények hivatalos tananyaggá alakítása nem helyettesíti az intézményi gyakorlat megváltoztatását. [Ogien saját interjúja](#)

A francia **CCNE országos bioetikai tanács**, amelyet 1983-ban hoztak létre, az etikai véleményalkotás intézményesítése. A 2022-es, 139. számú állásfoglalás az életvégi kérdéseket újravizsgálva szigorú feltételekkel etikailag lehetségesnek tekintette az aktív halálsegítést, és különvéleményt is közölt.

Ez nyílt álláspont-felülvizsgálat. A tanács saját ajánlását megváltoztathatja, de nem teheti hatálytalanná az ellenkező személyes erkölcsi meggyőződést. [A CCNE alapító rendelete, CCNE: Avis 139, 2022](#)

Spanyolországban az „etikai infrastruktúra” elmélete közvetlenül foglalkozik a normák szervezeti megalkotásával és működtetésével.

Adela Cortina 1996-os *El estatuto de la ética aplicada* című tanulmányában az alkalmazott etikát az emberi tevékenységek kritikai értelmezéseként dolgozta ki. Az egyetemes elveket az adott tevékenység társadalmi értelmével és gyakorlatával kell összekapcsolni. Ez tudatos erkölcsi rendezés, amely az intézmény sajátosságainak megértését is igényli. [Cortina eredeti tanulmánya](#)

Domingo García-Marzá ennél részletesebb szervezeti modellt adott. A *De los códigos a las auditorías éticas* című, 2017-es tanulmányában négy elemet kapcsol össze: etikai kódexet, társadalmi felelősségi beszámolót, etikai bizottságot és bejelentési-konzultációs csatornát. Ezek működését külső etikai audit ellenőrizheti.

A bizottság értelmezi és alkalmazza a kódexet, fogadja a jelzéseket és képzést szervez. García-Marzá kifejezetten vizsgálja, mely szabályokat akarjuk fenntartani, és melyeket megváltoztatni. Ez az erkölcsi igényű normák tudatos tervezésének és újratervezésének programja.

A legitimitást az érintettek részvételéhez és a nyilvános indokoláshoz kapcsolja. Bírálja a pusztán marketingre vagy jogi kockázatsökkentésre szolgáló kódexeket. Az Ön kérdésében ez azért jelentős, mert **a normaalkotást, értelmezést, ellenőrzést, oktatást és felülvizsgálatot egyetlen intézményi rendszerként fogja fel.** [García-Marzá: a 2017-es tanulmány](#)

Javier Gomá az erkölcsi reform másik útját képviseli. A *Universal concreto* 2023-as könyvében a szokások keletkezését és elmúlását, a példászerű magatartás utánzását hangsúlyozza. Egy tudatos erkölcsi újítás tömeges elterjedése új szokást hozhat létre.

Ez fontos ellenpont a jogi analógiához: a tudatos alakítás nem szükségképpen számolja fel a szokásszerűséget. Az új norma éppen attól válhat társadalmilag erőssé, hogy később külön mérlegelés nélkül követett gyakorlattá alakul. [Gomá saját könyvrészlete](#)

Olaszországban a vállalati etika és a társadalmi normák megváltoztatásának elmélete ad közvetlen hozzájárulást.

Lorenzo Sacconi a vállalati etikai kódexeket a hatalommal való visszaélés korlátaiként értelmezi. A vállalati szerződések nem szabályozhatnak előre minden helyzetet; a hierarchiában ezért olyan döntési hatalom marad, amely más érintettek rovására használható. Sacconi társadalmi szerződéses etikája ennek korlátozására fogalmaz meg kötelelességeket. Külön vizsgálja a normák igazolását és a követésüket biztosító motivációt. [Sacconi: a vállalati társadalmi felelősség igazolásáról, a normakövetés megvalósításáról](#)

A **Q-RES-programban**, Simone de Colle és Emma Baldin közreműködésével, az etikai jövőkép, kódex, képzés, ellenőrzési szervezet, elszámolás és külső ellenőrzés összekapcsolódik. Etikai tisztviselő, bizottság, bejelentési csatorna, ösztönző és szankció is része lehet. A kódex új érintettek és új problémák megjelenésekor felülvizsgálható. Ez a pozitíválás szervezeti programjának részletes példája. [A Q-RES irányelvei](#)

Cristina Bicchieri *Norms in the Wild* című, 2017-es könyve kifejezetten azt vizsgálja, hogyan diagnosztizálhatók, mérhetők és változtathatók meg társadalmi normák. A döntően Amerikában dolgozó olasz kutató szerint a norma fennmaradását az emberek mások viselkedésére és elvárásaira vonatkozó meggyőződésesei tartják fenn.

A reformhoz ezért gyakran ezeket a várakozásokat és a releváns csoportviszonyokat kell átalakítani. A norma egyszerű kihirdetése kevés lehet. Bicchieri programja a tudatos normaváltoztatás társadalomtechnikai oldalát tárja fel; annak hatásossága külön kérdés a kezdeményező értékválasztásának helyességétől. [Bicchieri: Norms in the Wild](#)

Az olasz orvosetika **2020-as módosítása** a teljes eltörlés helyett a kivételalkotást szemlélteti. Az alkotmánybíróság 242/2019-es döntése után a FNOMCeO a kódex 17. cikkéhez alkalmazási rendelkezést fogadott el: szigorúan meghatározott feltételekkel az asszisztált öngyilkosságot segítő orvos nem büntethető fegyelmileg. A testület közben hangsúlyozta az általános tilalom fennmaradását.

A szabály működési köre tehát változott, miközben alapelvi folytonosságot állítottak. Ezt pontosabban írja le a kivétel intézményesítése, mint a teljes erkölcsi tilalom eltörlése. [FNOMCeO: a módosítás és indokolása](#)

Hollandiában a technológia és az erkölcsi változás kapcsolatának elméletei tágítják ki a kérdést.

Tsjalling Swierstra 2015-ös tanulmánya szerint az új technológiák megváltoztathatják a régi erkölcsi szabályok alkalmazási környezetét. Ez tudatos újraértékelést vált ki, amely vezethet a régi norma megerősítéséhez, új megegyezéshez vagy tartós konfliktushoz.

Swierstra közvetlenül megfogalmazza: az emberek alakítják az erkölcsöt, de pusztán akarattal nem cserélhetik le. A normák érzelmekbe, identitásba és társadalmi gyakorlatokba ágyazódnak.

Ezért a jog mintájára megfogalmazott „megtiltani vagy megengedni?” kérdés nem meríti ki az etikát. Folyamatos értelmezésre, felülvizsgálatra és tanulásra van szükség.

Ez a morál tudatos alakítását elismerő, de a szuverén erkölcsi törvényhozás modelljét korlátozó álláspont. [Swierstra: *Identifying the normative challenges posed by technology's 'soft' impacts*](#)

Peter-Paul Verbeek *Moralizing Technology* című, 2011-es könyve azt vizsgálja, hogyan közvetítik a technikai eszközök az erkölcsi cselekvést. A technika befolyásolja, mit észlelünk, milyen választásaink vannak, és mely magatartások válnak könnyebbé.

Az Ön fogalmával ez a pozitíválás sajátos változata: a kívánatosnak ítélt viselkedést a cselekvési környezet megtervezésével segítik elő. Egy rendszer áttervezése azonban megváltoztathatja a magatartást anélkül, hogy ugyanilyen mértékben megváltoztatná a személy erkölcsi meggyőződését. [Verbeek: *Moralizing Technology*](#)

Svédországban a standardizáció elmélete, Norvégiában az etika kutatásszervezetbe integrálása ad fontos elemzéseket.

Nils Brunsson és Bengt Jacobsson *A World of Standards* című, 2000-es kötete a központi állami jogalkotáson kívüli szabálytermelést tárgyalja. Szakértők, tanácsadók és szervezetek olyan standardokat hoznak létre, amelyek formálisan önkéntesek, mégis széles körben alakítják más szervezetek működését.

Ez a többközpontú normatermelés modellje. Az erkölcsi tartalmú standardok esetében a közös követelmények tudatos megfogalmazása, terjesztése és felülvizsgálata központi erkölcsi törvényhozó nélkül történik. Természetesen nem minden standard erkölcsi norma; a mű jelentősége a szabályalkotás szervezeti mechanizmusainak feltárása. [Brunsson-Jacobsson: *A World of Standards*](#)

A norvég **Rune Nydal** 2015-ben az etika tudományos-technológiai kutatásokba történő integrálását vizsgálta. Az etikus feladata ilyenkor már a fejlesztés közbeni közreműködés is lehet. Ez új munkamegosztást teremt: ki felel a következményekért, mikor kell megvitatni az erkölcsi kérdéseket, és milyen hatással lehet a mérlegelés a kutatás irányára?

A pozitíválás itt szerepek, együttműködési eljárások és finanszírozott programok létrehozásában jelenik meg. Nydal ugyanakkor figyelmeztet, hogy az „etika integrálása” elnevezés mögött eltérő módszerek és elvárások húzódnak meg. [Nydal: *Why is integration so difficult?*](#)

Lengyelországban az erkölcsi kódex és a személyes felelősség viszonyáról különösen közvetlen vita alakult ki.

Zygmunt Bauman *Morality without Ethics* című, 1994-es tanulmánya az Ön felvetésének egyik legközelebbi elméleti párhuzama. Bauman azt bírálja, hogy az erkölcsi szakértők az egyetemes helyesség nevében törvényhozói és bírói tekintélyt igényelhetnek: meghatározzák a helyes magatartást, majd megítélik az embereket.

Elemzése szerint a hétköznapi ítélőképeség leértékelése és a szakértő különleges jogosultsága kölcsönösen igazolhatja egymást. Az emberek saját erkölcsi bizonytalansága növelheti a szakértői útmutatástól való függést.

Bauman ezt a modernitás tudatos rendteremtési törekvéséhez kapcsolja. A kritika nem azt jelenti, hogy minden hagyományos norma helyes: a személyes felelősséget sem a hagyományra, sem a szakértőre nem lehet maradéktalanul átruházni. Ezt Bauman kritikai téziseként kell kezelni; önmagában nem minden etikai intézményre igazolt empirikus leírás. [Bauman: *Morality without Ethics*](#)

Leszek Kolakowski 1962-es *Etyka bez kodeksu* — „Etika kódex nélkül” — című írása a teljes erkölcsi döntési rendszer eszményét bírálta. Ha a kódex minden helyzetben kész választ ígér, követése felelősségelhárítássá válhat.

Przemysław Kaczmarek 2011-ben e vita alapján két kódexfelfogást különített el. Az egyik teljesen helyettesíteni kívánja a személyes döntést; a másik tájékoztató pontokat ad, de megőrzi az értelmezés és felelősség terét. E második változatban a kodifikáció támogathatja az erkölcsi cselekvést. Kaczmarek: a két kódexfelfogás elemzése

Az *Etyka* folyóirat 1994-es szakmai-etikai vitájában **Ija Lazari-Pawłowska** a tudatos normamegfogalmazás szükségessége mellett érvelt. A modern szakmák nagy hatást gyakorolnak másokra, és a jóindulat nem biztosít egységes konfliktusfeloldást. Két lelkiismeretes orvos is eltérően ítélné meg például a beteg által visszautasított kezelést.

A személyes mester–tanítvány kapcsolaton alapuló ethoszátadás gyengülése szintén növelheti a világosan rögzített követelmények szerepét. Lazari-Pawłowska közben nyitva hagyja a normaalkotói jogosultság kérdését: kik alkossák a szabályokat, hogyan válasszák ki őket, legyenek-e külső résztvevők, és miként kapcsolódjon mindez a joghoz?

Ez a pozitíválás szükségességét és legitimációs problémáját egyszerre tárgyaló álláspont. [Lazari-Pawłowska: *Etyka zawodowa bez kodeksu*](#)

Csehországban a szakmai etika filozófiai kritikája mellett a kódexalkotás empirikus kutatása is megjelent.

Petr Nesvadba 2019-es *K filosofickým předpokladům profesní etiky* című tanulmánya bírálja az etikának kész válaszok és magatartási algoritmusok elsajátítására szűkítését.

Két kudarcot különít el. A túl általános elvek üres formulák maradhatnak; a túl részletes szabályozás kizoríthatja a saját ítéletet. A szakmai etikának ezért egyszerre kell tájékozódást adnia és nyitva hagynia a felelős döntés lehetőségét. Ez a korlátozott kodifikáció elméleti védelme, az erkölcsi döntés teljes előírásosításával szemben. Nesvadba eredeti tanulmánya

Zdeněk Caha, Jan Urban és Tomáš Mrhálek 2022-es tanulmánya három vállalati felvételt elemzett. A vizsgált mintákban az etikai kódexet használó cégek aránya:

Felvétel éve Kódexet használó vállalatok

2017	33,7%
2019	38,1%
2021	47,9%

A kódexszel rendelkező vállalkozások közül a mikrocégek 72,1%-ánál, a nagyvállalatok 87,9%-ánál történt legalább rendszertelen értékelés vagy felülvizsgálat. A vezetői szövegezés fontos szerepet játszott a megalkotásban.

Ezek a minták nem igazolnak önmagukban országosan reprezentatív növekedési trendet, és a kódex jelenléte nem bizonyít erkölcsi javulást. A tudatos normaszervezés és felülvizsgálat szervezeti gyakorlatát azonban dokumentálják. Caha–Urban–Mrhálek: az eredeti tanulmány

Magyarországon Pokol Béla korábbi elemzése közvetlenül összekapcsolta a morál és más szellemi szférák megváltoztathatóságát.

A 2011-es *Jog és morál* tanulmányában kifejezetten megjelenik az erkölcsi normák döntéstől függővé válásának párhuzama a szokásjog pozitíválódásával. Ugyanitt az is hangsúlyt kap, hogy a morál alakítására nem alakult ki a jogászsághoz és jogrendszerhez hasonló, önálló professzionális alrendszer: több szféra, köztük a tömegmédia, más tevékenysége közben gyakorol ilyen hatást.

Fontos, hogy a szakmai etikai kódexeket inkább delegált jogi önszabályozásként értelmezi. Ebből az álláspontból a fent bemutatott kódexváltások a kérdésnek csak egyik részét fedik le. A mélyebb probléma az, hogyan lesz a megfogalmazott erkölcsi követelményből társadalmilag elterjedt, belsővé tett norma, és kik ellenőrzik ennek közvetítő csatornáit. [Pokol Béla: *Jog és morál*, 2011](#)

Ehhez a most áttekintett európai irodalom több, empirikusan is vizsgálható közvetítő mechanizmust ad: Hunt a mozgalmakat, Fassin az erkölcsi érzékenységek termelését, Bicchieri a társadalmi várokozások átalakítását, Bogner és munkatársai a szakértői intézmények működését, Thévenot és Brunsson a standardizációt, García-Marzá és Sacconi pedig a szervezeti normaalkotás teljes folyamatát elemzik.

A korábbi morál „leváltását” ezért legalább négy különböző módon érdemes megragadni.

Az első a **szövegszerű és intézményi derogáció**: az új kódex megszünteti a régi alkalmazását. A spanyol és lengyel példában ez nyíltan megtörténik.

A második a **tartalmi módosítás a folytonosság fenntartásával**. Egy általános elv fennmarad, de új kivételt, más alkalmazási feltételt vagy eltérő értéksorrendet vezetnek be. Az olasz orvostikai példa ezt mutatja. Ilyenkor meg kell vizsgálni, hogy a folytonosságra hivatkozás milyen szinten igaz: az alapérték, az általános norma és a konkrét magatartási előírás eltérően változhat.

A harmadik az **erkölcsi minősítés átalakulása**. Egy korábban elítélt magatartást fokozatosan személyes választásnak tekintenek, vagy egy korábban elfogadott eljárást sérelemként kezdenek megítélni. Itt nincs feltétlenül hatályvesztési nap; a változás közösségenként és nemzedékenként eltérő lehet.

A negyedik a **normát fenntartó környezet átalakítása**. Megváltozik a képzés, a jutalmazás, a szakmai előmenetel, a nyilvános elismerés vagy a technikai környezet. A régi norma formális visszavonás nélkül is elveszítheti társadalmi erejét.

Az „őszinte bevallás” kérdését e különbségek miatt érdemes két részre bontani. **Nyilvános-e, hogy megváltozott az intézmény követelménye? És milyen igazolást adnak a változásra?** A „mostantól más szabályt alkalmazunk” kijelentés együtt járhat azzal a meggyőződéssel, hogy az új szabály ugyanannak az alapértéknek pontosabb megértése. Ez lehet vitatható, de önmagában még nem bizonyít leplezést. A leplezés erősebb állításához azt kellene kimutatni, hogy az intézmény eltakarja a tényleges változtatást, saját döntési szerepét vagy az új követelmény vitathatóságát.

Az európai elemzések alapján **a morál pozitíválása leginkább többközpontú, részleges folyamatként írható le.** A normák egy része formális szervezeti szabállyá válik; más részüket kampányok, nevelési gyakorlatok és nyilvános értékelések alakítják; ismét mások technikai és finanszírozási feltételekbe épülnek be. Ezek nem feltétlenül ugyanattól a központtól indulnak, és egymással is konfliktusba kerülhetnek.

Az Ön felvetése így a normák tartalma mellett **az erkölcsi normaalkotási hatalom eloszlására** irányítja a figyelmet. Ki választhatja ki a követendő értékeket, ki fordíthatja őket konkrét előírássá, ki teheti a megfelelést szakmai vagy társadalmi érvényesülés feltételévé, és ki bírálhatja felül ezt? A formális kódexek világában ezekre részben már vannak intézményi válaszok. A társadalom egészének erkölcsi átalakításában a jogosultságok, a felelősség és a felülvizsgálat sokkal kevésbé rendezettek. Éppen ezen a ponton válik a morál pozitíválásának kérdése az erkölcsfilozófia mellett a hatalom- és intézményszociológia kérdésévé.